

Vid sidan av eller mitt i?

– om undervisningen för sent anlända elever
i grund- och gymnasieskolan

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING

Beställningsadress:

Liber Distribution
162 89 Stockholm
tel: 08-690 95 76
fax: 08-690 95 50
e-post: skolutveckling@liber.se

Best.nr: U05:085

ISBN: 91-85128-66-X

ISSN: 1651-9787

Produktion: Mera text & form

Omslagsbild: Kaz Chiba, Photodisc Green/Getty Images

Tryck: EO Print AB, Stockholm 2005

Vid sidan av eller mitt i?

- om undervisningen för sent anlända elever
i grund- och gymnasieskolan

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING

Innehåll

Förord	4
Inledning	6
Sammanfattning	7
Hur lyckas eleverna i skolan?	11
Elevers behörighet till gymnasieskolan	11
Elevernas meritvärde	13
Fullföljda gymnasiestudier	14
Genomsnittlig betygspoäng i gymnasieskolan	16
Behörighet till högskolan	17
Faktorer som påverkar elevernas resultat	18
Hur ser elevernas skolsituation ut i övrigt?	25
Hur mår eleverna?	25
Är eleverna trygga i skolan?	26
<i>Hur upplever eleverna kraven och får de hjälp när de behöver?</i>	28
Hur trivs eleverna?	30
Elevernas inflytande	31
Hur arbetar man i skolor och kommuner?	33
Den kommunala introduktionen	33
Kommunal styrning och ansvar för skolintroduktionen	34
Omsättningen av elever	36
Sent anlända elever i grundskolan placeras i förberedelseklass	36
Sent anlända elever i gymnasieskolan placeras på IVIK	38
Vad består undervisningen av?	39
När och hur går eleverna över till ordinarie klass?	41
Ett fåtal integreras direkt i ordinarie klass	42

Framgångsfaktorer – vad krävs för att lyckas? 45

Ett reflekterande förhållningssätt vid val av organisation och arbetssätt	45
En individualiserad och varierad undervisning	
som tar sin utgångspunkt i elevens behov och kunskaper	46
Tydlig styrning, fungerande samverkan	
och klar ansvarsfördelning på kommunal nivå	47
Samverkan mellan skola och föräldrar	48
Ett genomtänkt och pedagogiskt sätt att arbeta med språkutveckling	49
Ett aktivt och medvetet arbete med attityder och förhållningssätt	50
Hög kunskap och kompetens	51
Flexibla, tidiga och långsiktiga lösningar	51
Breda bedömningsinstrument	52

Slutsatser – reflekterande frågeställningar 53

Referenslitteratur 55

Bilaga 1 Lärande exempel 58

"Välkomsten" i Gunnared, Göteborg	58
Direktintegrering i Rinkeby	60
IV/PRIVIK i Stockholm	61
Kommunal samverkan i Malmö	63
Förberedelseklasser i Umeå	66
"Slussen" i Eskilstuna	68
Förberedelseklasser i Rosengårdsskolan	69

Förord

Det är viktigt att utbildningssystemet ökar sin kapacitet att omfatta och anpassa sig till flerspråkiga elever. I dag är ofta fallet det omvända, dvs. att eleverna ska anpassa sig till rådande skolsystem och till svenska språket som norm. Detta gäller inte bara för sent anlända elever, utan för flerspråkiga elever överlag. Det är också lätt att fokus i arbetet med elever med utländsk bakgrund sätts på brister, problem och tillkortakommanden. I materialet försöker vi vända på resonemanget och istället visa på vad som fungerar.

Det här stödmaterialet – Vid sidan av eller mitt i? – syftar till att sprida kunskap om sent anlända elevers situation i grund- och gymnasieskolan. Mot bakgrund av den beskrivning som görs av elevernas resultat och skolsituation samt en beskrivning av skolors och kommuners organisation och arbetssätt, sätter rapporten fokus på faktorer som utmärker skolors och kommuners arbete där eleverna lyckas bra. Myndigheten anger avslutningsvis en rad frågeställningar som det kan vara viktigt att reflektera över när man lokalt, i kommuner och skolor, funderar över val av organisation och arbetssätt.

Projektledare och skribent av rapporten har Fredrik Modigh varit. Medverkat i arbetet har också Mai Beijer, Mats Wennerholm och Inger Bergendorff.

Vi vill rikta ett stort tack till alla de verksamma ute i landet som bidragit till materialet med sin rika erfarenhet, klokhets och stora engagemang. Vi vill också rikta ett tack till Integrationsverket som myndigheten haft ett gott samarbete med i genomförandet av seminarier, statistikframtagande och rapportskrivande.

Vår förhoppning är att rapporten ska bidra med nya impulser, mer kunskap och fler perspektiv i arbetet för verksamma i kommuner och skolor. Myn-
digheten vill med stödmaterialet inspirera till nytänkande och i vissa fall till
ifrågasättande och omprövning av befintliga sätt att organisera sin undervis-
ning på. Och inte minst – vända blicken från problemen mot möjligheterna.

Kjell Hedwall
Avdelningschef

Fredrik Modigh
Undervisningsråd

Inledning

Rapporten bygger huvudsakligen på statistikinsamling och bearbetning av redan befintlig statistik, regionala seminarier med kommuner¹ och skolor samt en enkätundersökning riktad till kommuner samt grund- och gymnasieskolor. De fakta som redovisas i rapporten kommer från dessa källor, om inget annat anges. Denna rapport är en bearbetning av den redovisning till regeringen som ägde rum i november 2004. Redovisningen, som innehåller fördjupade fakta och resultat, går att finna i sin helhet på www.skolutveckling.se.

Med "sent anlända elever" avser Myndigheten för skolutveckling de elever som när de kommer till Sverige påbörjar något av grundskolans fyra sista år, eller som börjar direkt i gymnasieskolan. Sent anlända elever, till skillnad mot "nyanlända" elever, omfattar därmed inte de som nyligen anlänt och då påbörjat något av grundskolans tidigare år. Totalt rör sig antalet sent anlända elever i både grund- och gymnasieskolan om ca 6 000 elever.

Våren 2003 gick knappt 16 000 elever med utländsk bakgrund ut grundskolan.² Av dessa var cirka 10 procent, eller 1 700 elever, sent anlända, dvs. hade invandrat till Sverige under de senaste fyra åren (mellan åren 1999-2002). Hösten 1998 gick knappt 20 000 elever med utländsk bakgrund i gymnasieskolans år 1. Av dessa elever var drygt 21 procent, eller 4 186 elever att kategorisera som sent anlända elever (max 20 år gamla). Dessa elever hade invandrat till Sverige någon gång mellan 1994-1998 och alltså att betrakta som sent anlända när de *påbörjade* gymnasieskolan.³ En tredjedel av eleverna

---

1) De 30 kommuner som inbjöds var Stockholm, Uppsala, Södertälje, Botkyrka, Sollentuna, Haninge, Norrköping, Huddinge, Göteborg, Örebro, Eskilstuna, Karlstad, Växjö, Jönköping, Borås, Malmö, Landskrona, Kristianstad, Helsingborg, Lund, Ronneby, Trelleborg, Hultsfred, Umeå, Sundsvall, Kiruna, Gävle, Skellefteå, Dorotea och Lycksele.

2) Det motsvarade 14,5 procent av samtliga elever som avslutade år 9 detta år.

3) För att kunna följa hur det gått för de sent anlända eleverna i gymnasieskolan, bland annat i vilken grad de fullföljt sin gymnasieutbildning inom fem år, har år 1998 valts som utgångspunkt. 2 425 av dessa elever var nybörjare i gymnasieskolan, och ungefär hälften av dessa började på IV eller IVIK. Resterande, dvs. 1 761 elever, befann sig visserligen i år 1, men hade tidigare gått ett individuellt program, IVIK eller gjort en omstart/avbrutit sina studier.

hade inte gått i svensk grundskolan, utan hade påbörjat sina studier direkt i gymnasieskolan. De flesta eleverna i både grund- och gymnasieskolan kom från Irak, Afghanistan, Iran och Somalia. Det vanligaste skälet för invandringen var att eleven hade familjeanknytning i Sverige. I övrigt dominerar migration på grund av humanitära skäl och skyddsbehov.

Sammanfattning

Rapporten visar sammanfattningsvis att resultaten för de sent anlända eleverna har förbättrats läsåret 2002/03 jämfört med läsåret innan. 42,5 procent av de sent anlända eleverna i grundskolan når behörighet till gymnasieskolans nationella och specialutformade program. I gymnasieskolan fullföljer 35 procent av de sent anlända eleverna sina studier inom fem år, vilket även det är en ökning från föregående läsår. De elever som fullföljer sina gymnasiestudier får också relativt goda genomsnittliga betygspoäng.

Sent anlända elever uppger i högre utsträckning än andra att de har psykosociala problem, att de trivs dåligt i skolan, att de är otrygga samt upplever att skolan ställer för höga krav på dem.

Generellt stiger elevernas resultat i takt med längre vistelsetid. Det finns dock stora variationer i resultat inom gruppen sent anlända. Flickor presterar bättre än pojkar och skillnaden här är större än för andra elevgrupper. Särskilda svårigheter har elever som kommer från främst Irak, Iran, Libanon och Somalia. För de elever som lyckas bra spelar dock bakgrundsfaktorer som t.ex. kön och födelseregion mindre roll. Andra faktorer som påverkar elevernas resultat är t.ex. socioekonomisk situation, grundskoleutbildning samt till viss del studiernas utsträckning i tid.

Resultaten indikerar också att kvaliteten i verksamheten som kommuner och skolor erbjuder påverkar elevernas resultat. Verksamhet som har positiv inverkan på elevernas resultat handlar bl.a. om undervisning i modersmål och svenska/svenska som andraspråk. Verksamhetskvalitet handlar också om hur man organiserar sig, väljer arbetssätt samt arbetar för att lärarna får kompetensutveckling. Det verkar som om de verksamhetsmässiga förutsättningarna är bättre i grundskolan än i gymnasieskolan.

Endast ett fåtal kommuner har kommunala mål och riktlinjer som specifikt rör sent anlända elever. Kommunernas centrala förvaltningar lämnar det mesta av ansvaret för de sent anlända elevernas skolintroduktion till skolledarna och få andra lokala myndigheter medverkar vid upprättandet av introduktionsplaner.

De flesta sent anlända grundskoleeleverna börjar i förberedelseklass, och de flesta sent anlända gymnasieeleverna går på Introduktionskurs för invandrare inom ramen för det individuella programmet, IVIK. Eleverna på IVIK stannar generellt sett längre i förberedelseverksamheten än elever i förberedelseklass. I både grund- och gymnasieskolan sker ofta övergångarna till ordinarie klass successivt ämne för ämne.

Undervisningens innehåll skiljer sig kraftigt åt mellan kommuner och skolor. Främst ges eleverna svenska som andraspråk och matematik, och i grundskolan även modersmålsundervisning. Möjligheterna till en individuellt anpassad undervisning verkar vara bättre i grundskolan än i gymnasieskolan.

Framgångsrika arbetssätt karaktäriseras bl.a. av ett reflekterande förhållningssätt vid val av organisation och arbetssätt, tydlig styrning och fungerande lokal samverkan, samverkan mellan skola och föräldrar samt ett genomtänkt, pedagogiskt sätt att arbeta med språkutveckling.

Sammanfattningsvis, mot bakgrund av vad som framkommer i rapporten, utmärks verksamhet som håller god kvalitet av vissa gemensamma förutsättningar, nedan ställda i relation till vad om utmärker verksamheter med sämre förutsättningar.

Goda förutsättningar

Pedagogiska överväganden styr organisation och arbetssätt med elevens lärande och utveckling i centrum

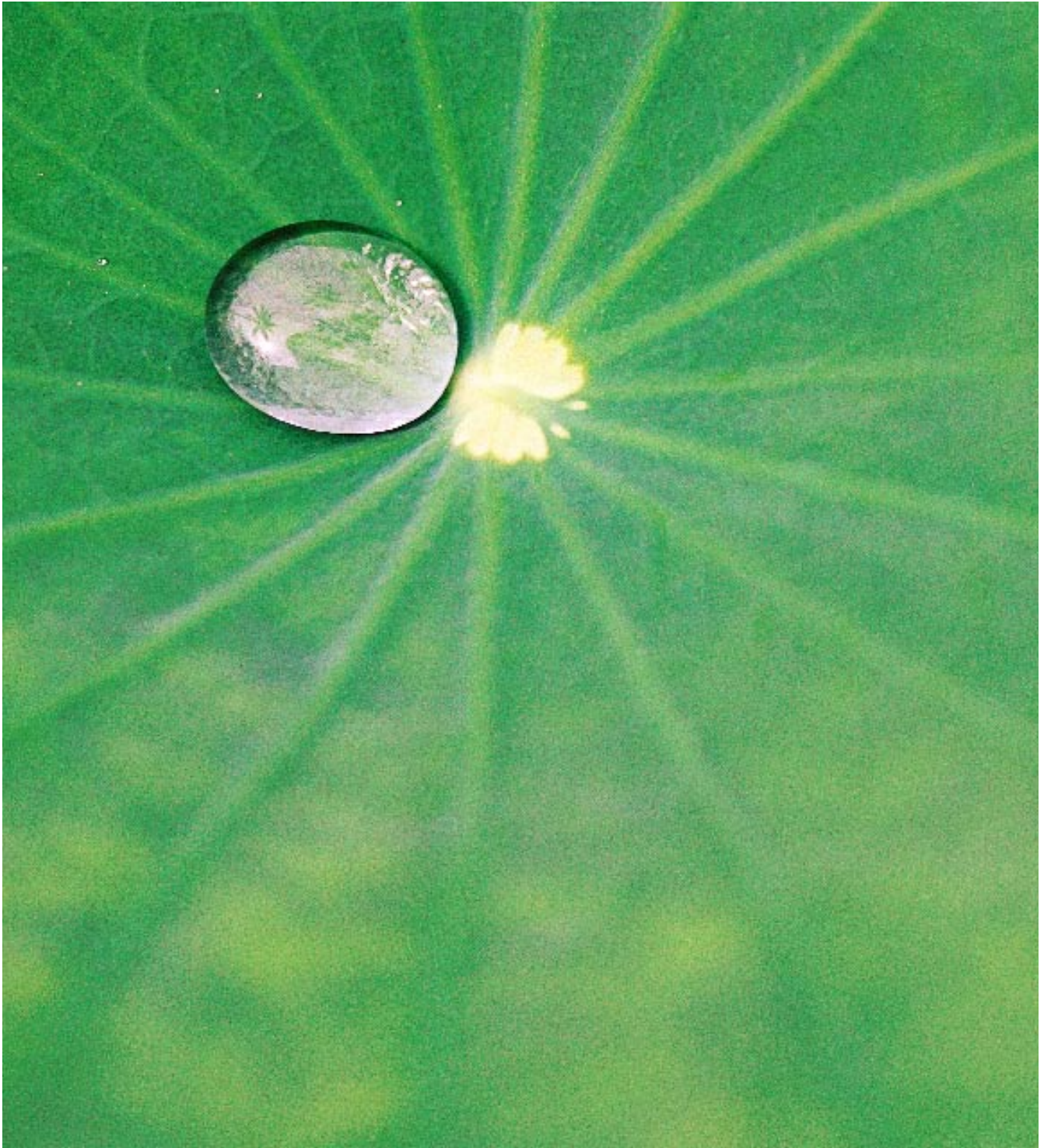
Individuella lösningar utifrån elevens behov, förkunskaper och intressen

Dåliga förutsättningar

Ekonomi, okunskap och tradition styr organisation och arbetssätt

Kollektiva lösningar där alla ges lika mycket av samma sak

En varierad undervisning erbjuds i olika ämnen	Nästan uteslutande undervisning i svenska som andraspråk och matematik
Elevens behov styr lokal samverkan till olika aktörer som bidrar utifrån sina kompetenser	Svårigheter i lokal samverkan styr ansvaret helt och hållet till skolan
Eleven går över till ordinarie klass successivt ämne för ämne	Eleven går över helt till ordinarie klass vid en given tidpunkt, oftast när den lärt sig svenska tillräckligt bra
Förberedelseklassen/IVIK ses som en integrerad del av skolan i stort	Förberedelseklassen/IVIK ligger isolerat vid sidan av skolan i övrigt
Kommunen tar ett tydligt ansvar med klara mål och riktlinjer samt uppföljning och utvärdering	Kommunen saknar mål och riktlinjer och delegerar ut ansvaret helt till skolledare, utan krav på uppföljning och utvärdering
Eleven ges modersmål och svenska som andraspråk parallellt. Integrerade arbetsformer förekommer.	Eleven ges enbart svenska som andraspråk i förberedelseklass/IVIK
Elever integreras direkt i ordinarie klasser om de med rätt stöd har förutsättningar att klara sig	Alla elever placeras förutsättningslöst i förberedelseklass/IVIK
Elever som övergår till ordinarie klass ges fortsatt stöd i de ämnen som de behöver	När väl eleven går över till ordinarie klass ges inget extra stöd
Undervisningstiden varierar beroende på elevens behov	Undervisningstiden är densamma för alla elever

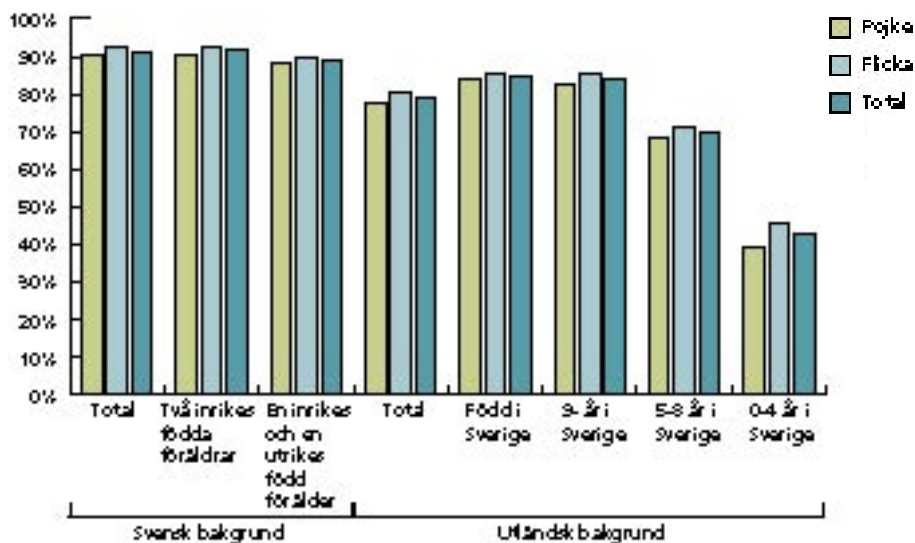
Hur lyckas eleverna i skolan?

Elevers behörighet till gymnasieskolan

Resultaten för de sent anlända eleverna i grundskolan har förbättrats. 42,5 procent av eleverna uppnådde behörighet till gymnasieskolan våren 2003. Statistiken visar att elevernas behörighet, både pojkars och flickors, har ökat med nästan 4 procent mellan läsåret 01/02 och läsåret 02/03.⁴

Diagrammet nedan visar andelen behöriga elever i relation till deras bakgrund och vistelsetid i Sverige.

Andel elever behöriga till gymnasieskolan bland avgångna från grundskolan 2002/03

Källa: Integrationsverket

4) Integrationsverkets databas STATIV.

Ett mönster framträder tydligt där behörighetsandelen successivt ökar med vistelsetiden, även om hänsyn tas till socioekonomiska faktorer och födelse-region. Av diagrammet kan man bl.a. utläsa att elever med minst 9 års vistelsetid i Sverige når bättre resultat än elever med 5-8 års vistelsetid, vilka i sin tur når bättre resultat än de sent anlända eleverna. Noteras bör dock bl.a. att andelen behöriga är så gott som lika stor för elever som fötts i Sverige och för de som kommit strax innan skolstart. Det viktigaste för elever med utländsk bakgrund verkar därmed vara möjligheten att få gå hela sin skoltid i Sverige.

Det är viktigt att notera att gruppen sent anlända elever är en heterogen grupp och att resultaten skiljer sig stort mellan eleverna. Bland de elever som gått fyra år i grundskolan uppnådde i snitt 60 procent behörighet, till skillnad mot dem som endast gått ett år där 25 procent klarade behörighet. Skillnader finns också mellan flickor och pojkar. 48 procent av de sent anlända flickorna nådde behörighet medan 42 procent av pojkarna gjorde det.

Det är också stor skillnad i studieresultat mellan sent anlända elever från olika delar av världen. Störst svårigheter har elever som är födda inom den statistiska kategorin "Övriga världen", som omfattar länder som Irak, Iran, Somalia, Libanon etc., där endast 31 procent uppnådde behörighet, jämfört med elever födda i Norden utom Sverige där 86 procent blev behöriga.

Det finns också en skillnad i resultat satt i relation till orsaken till migrationen. De två grupper som har i särklass lägst andel behörighet är kvotflyktingar och elever som kommit till Sverige av anknytningsskäl. Dessa elever har inte gått i skolan innan de fått uppehållstillstånd till skillnad från asylsökande barn som oftast går i skolan redan under sin asyltid.⁵

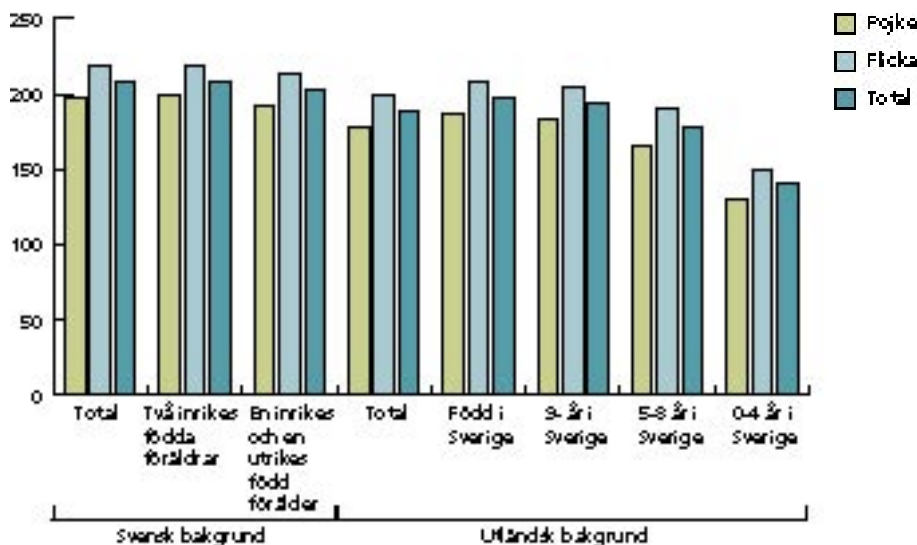
---

5) Vistelsetiden räknas från det datum man får uppehållstillstånd. Därför räknas alltså inte asyltiden in i denna.

Elevernas meritvärde

Det genomsnittliga meritvärdet i grundskolan för hela gruppen sent anlända uppgick våren 2003 till 140 av 320 möjliga, jämfört med meritvärdet 189 för samtliga elever med utländsk bakgrund. Totalt för elever år 9 var meritvärdet 205 våren 2003. Nedanstående diagram visar skillnaderna i meritvärden i relation till elevernas bakgrund och vistelsetid i Sverige.⁶

Genomsnittligt meritvärde för avgångna elever läsåret 2002/2003 efter bakgrund och vistelsetid

Källa: Integrationsverket

Meritvärdena ökar i takt med vistelsetid och är som lägst för de sent anlända. Även här är skillnaderna marginella mellan dem som är födda i Sverige med utländsk bakgrund och dem som anlänt innan skolåldern.

6) Integrationsverkets databas STATIV.

Det genomsnittliga meritvärdet⁷ av betygen varierar dock stort inom gruppen sent anlända, bl.a. i relation till kön och födelseregion. För flickor uppgick meritvärdet till 154 och för pojkar till 133. Beroende på elevernas födelseregion skiljde sig meritvärdena från 121 poäng för elever från "Övriga världen" och 198 poäng för elever födda i Norden utom Sverige.

Det finns också stora skillnader i meritvärde mellan de sent anlända elever som når behörighet och de som inte gör det. För de elever som nådde behörighet ligger meritsnittet betydligt högre än för dem som saknar behörighet, 207 jämfört med 80 - en skillnad på 127 poäng. Flertalet av de icke-behöriga eleverna saknade betyg i minst två ämnen. De behöriga elevernas relativt goda meritvärden vittnar om att eleverna fått godkända betyg i betydligt fler ämnen än svenska/svenska som andraspråk, matematik och engelska. Skillnaden mellan pojkar och flickor samt mellan olika födelseregioner är också mindre i den grupp som når behörighet än för övriga.

Det finns också en grupp sent anlända som får relativt goda meritvärden men ändå inte når behörighet. En orsak kan vara att de inte getts möjlighet till undervisning i engelska.

Fullföljda gymnasiestudier

Andelen sent anlända elever i gymnasieskolan som fullföljt sina gymnasiestudier och fått slutbetyg senast efter fem år var 35 procent våren 2003, en ökning med nästan fem procent jämfört med läsåret innan.⁸ Diagrammet på nästa sida visar andelen elever som slutfört sin gymnasieutbildning senast efter fem år satt i relation till elevernas bakgrund och vistelsetid i Sverige.

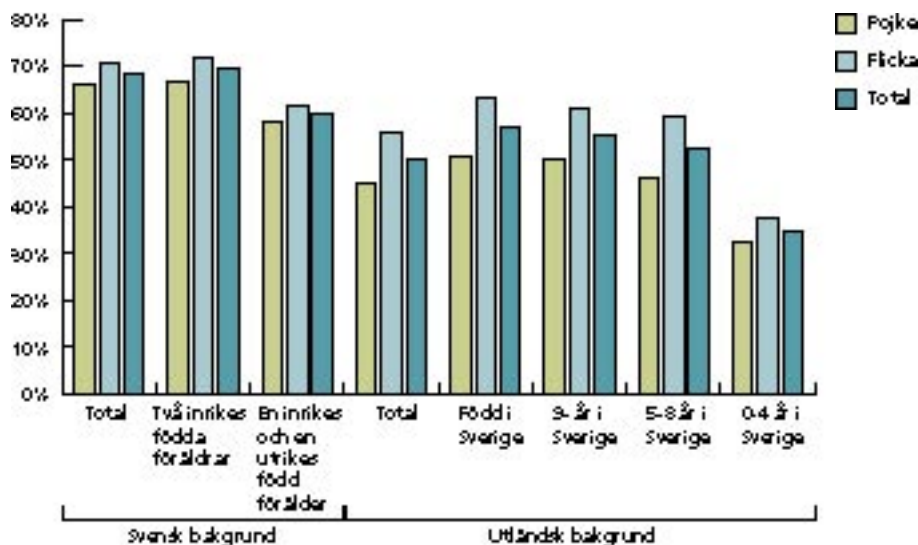
7) Meritvärdet beräknas som summan av betygsvärdena i de enskilda ämnena i elevens slutbetyg.

Om eleven har betyg i mer än 16 ämnen räknas endast de 16 bästa ämnena. Godkänd räknas som 10 poäng, Väl Godkänd som 15 poäng och Mycket Väl Godkänd som 20 poäng.

8) Integrationsverkets databas STATIV.

Andel elever som slutfört gymnasiet läsåret 2002/03 av dem som påbörjade gymnasiet läsåret 1998/99 efter bakgrund och vistelsetid

Källa: Integrationsverket

Andelen elever som fullföljer gymnasieskolan minskar i takt med kortare vistelsetid. Av de elever med utländsk bakgrund som funnits i Sverige 5-8 år innan de påbörjade gymnasieskolan samt av dem som gått hela sin skoltid i Sverige, avslutade nästan hälften inte sina gymnasiestudier inom fem år.

Även om andelen sent anlända elever som fullföljer sina gymnasiestudier har ökat, är andelen lägre än den som uppnått behörighet från grundskolan. Detta visar att många av de sent anlända eleverna i grundskolan som gått vidare till gymnasieskolan, inte klarat sig. Nästan hälften av de sent anlända eleverna som påbörjade gymnasiet 1998 har avbrutit sina studier.

Dock är det här liksom tidigare viktigt att notera att gruppen sent anlända är heterogen. Bland nybörjarna, dvs. de som för första gången påbörjade studier i gymnasieskolan 1998, var andelen som fullföljde sina studier 46 procent. Bland de sent anlända elever som visserligen befann sig i år 1 samma år, men

som tidigare gått ett individuellt program, IVIK eller gjort en omstart/avbrutit sina studier, var andelen som fullföljde gymnasiestudierna 26 procent.⁹

Elever som börjat på ett teoretiskt program hade i större utsträckning än övriga elever fullföljt sina studier, 70 procent. Av dem som startade på övriga nationella program hade 51 procent fullföljt studierna. Av de sent anlända elever som påbörjat sina gymnasiestudier på IV och IVIK hade 25 procent fullföljt sina studier 2002/03.

Av de totalt 35 procent som fullföljde sina studier, fick 32 procent slutbetyg från NV, SP eller TE, 16 procent från ett specialutformat program, 3 procent från ett individuellt program och 49 procent från övriga yrkesförberedande program. Det var flest flickor som fullföljde sina studier på de studieförberedande programmen, medan det var flest pojkar som fullföljde på ett yrkesförberedande program.

Genomsnittlig betygspoäng i gymnasieskolan

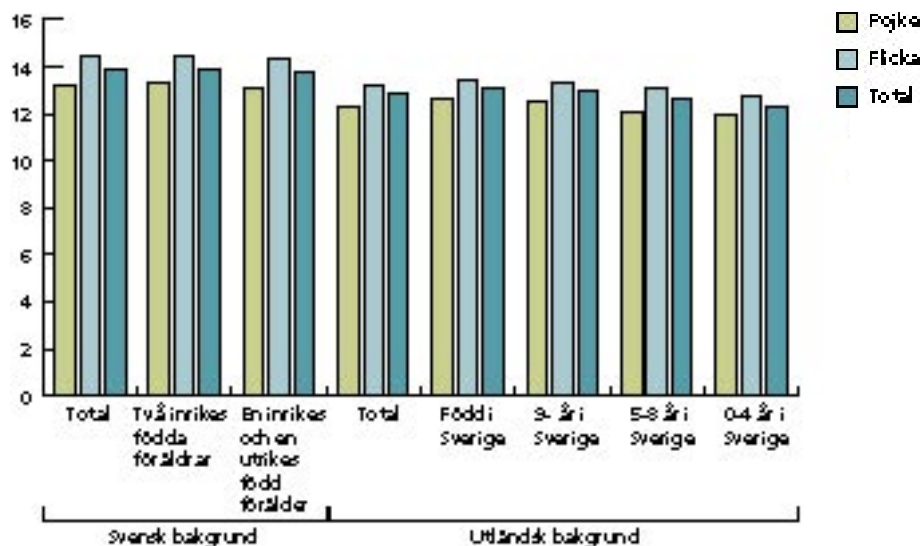
De sent anlända elever som fullföljde sina gymnasiestudier fick i snitt en relativt god betygspoäng, 12,34, jämfört med 13,88 för elever med svensk bakgrund. En jämförelse mellan betygspoäng i relation till elevernas bakgrund och vistelsetid i Sverige görs i diagrammet på nästa sida.¹⁰

---

9) Av dessa elever, som inte var nybörjare 1998, hade hela 90 procent tidigare påbörjat sina studier inom IV eller IVIK, varav drygt hälften hösten 1998 gått över till något nationellt program.

10) Integrationsverkets databas STATIV.

Genomsnittlig betygspoäng bland de elever som påbörjade gymnasiet 1998/99 och som avgick senast läsåret 2002/03 efter bakgrund och vistelsetid

Källa: Integrationsverket

Vi kan se att de sent anlända eleverna som fullföljde studierna jämfört med dem som varit i Sverige 5-8 år när de påbörjade gymnasieskolan i stort sett har samma snittbetyg. Eleverna ligger heller inte så långt efter de som bott i Sverige längre eller som fötts här.

Den genomsnittliga betygspoängen är något högre för flickor än för pojkar. Skillnaden är liten mellan olika födelseregioner. Samtidigt som gruppen sent anlända elever som hoppar av sina gymnasiestudier är relativt stor, lyckas alltså de elever som fullföljer sina studier väl i relation till övriga elever.

Behörighet till högskolan

Av dem som fullföljde gymnasieskolan var det 71 procent som nådde behörighet till högskolan. Bland pojkarna var det 66 procent och bland flickorna 76 procent. Skillnaderna i behörighet var relativt små mellan olika födelseregioner.

Faktorer som påverkar elevernas resultat

De sent anlända elevernas resultat kan tolkas som positiva eller negativa. Att över hälften av eleverna i både grund- och gymnasieskolan inte klarar av att nå upp till målen (nå behörighet i grundskolan och fullfölja sin studiegång i gymnasieskolan) är naturligtvis inga upplyftande siffror. Om man å andra sidan beaktar att 42,5 procent av de sent anlända eleverna i grundskolan på bara några få år lyckas nå behörighet, trots att de vid sin ankomst inte kan det svenska språket och kanske saknar en heltäckande skolbakgrund hemifrån, blir resultaten istället förvånansvärt positiva. Ungefär en tredjedel av eleverna som anlänt efter 12 års ålder klarar också av att fullfölja gymnasiet med relativt goda betygspoäng.

En faktor som med all säkerhet spelar roll för elevernas resultat, men som inte kan fångas in med hjälp av statistik, är huruvida elever har en skolhistoria bakom sig när de anländer. Elever som lyckas bra i Sverige har med stor sannolikhet en omfattande skolgång bakom sig i sitt hemland och har därmed mycket kunskaper att bygga på samt en vana av att studera. Självklart ges dessa elever helt andra förutsättningar att nå målen på kort tid än elever som t.ex. behöver alfabetiseras när de anländer till den svenska skolan.

Skolverket har konstaterat att sociala skillnader ligger bakom stora delar av elevers skolresultat; familjens socioekonomiska situation, föräldrarnas utbildningsbakgrund, disponibel inkomst och föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden.¹¹ Nyanlända föräldrar har en särskilt svag anknytning till arbetsmarknaden, har låg disponibel inkomst samt är i högre utsträckning än övriga beroende av socialbidrag¹². Dessutom visar Skolverket att det finns negativa effekter av boendesegregationen som visar sig i lägre resultat för elever som går i invandrartäta skolor. Till stor del är det således socioekonomiska faktorer som slår igenom i resultatstatistiken, mer än utländsk bak-

---

11) Elever med utländsk bakgrund, Skolverket, 2004.

12) 40 procent av familjerna med ekonomiskt bistånd under minst 10 månader år 2002 hade den som mottog familjens bistånd varit i Sverige i högst fyra år. Risken för ekonomisk utsatthet är högst bland barn vars föräldrar kommer från länder utanför Europa samt andra europeiska länder utanför EU. Se vidare i rapporten Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:4, 2004.

grund i sig. Dock kvarstår lägre genomsnittliga resultat för de elever som anlänt till Sverige efter skolstart, även efter det att hänsyn tagits till socioekonomiska förhållandena.¹³

Vår studie bekräftar att socioekonomiska faktorer påverkar även de sent anlända elevernas resultat, men visar liksom Skolverkets studie om elever med utländsk bakgrund, att förklaringar också måste sökas på annat håll. Myndigheten har inte haft möjlighet att kontrollera vilka faktorer som väger tyngst. Nedan görs därför en beskrivning av faktorer, utan inbördes ordning, som var och en för sig verkar spela roll för de sent anlända elevernas resultat i grundskolan och gymnasieskolan.¹⁴

1. Vistelsetiden

Elevers resultat i grundskolan stiger i takt med antalet år i Sverige och i skolan, oberoende av socioekonomiska faktorer och födelseregion. Vistelsetiden har störst betydelse när eleverna precis anlänt och de första åren därefter. Vistelsetid i landet har också betydelse för föräldrarnas möjligheter att få ett arbete och risken att hamna i en ekonomiskt utsatt situation, vilket i sig är faktorer som påverkar studieresultaten (se nedan).¹⁵

2. Kön

Sent anlända flickor presterar genomgående bättre än pojkar. Detta gäller i både grund- och gymnasieskolan. Skillnaden mellan könen är större för de sent anlända eleverna, jämfört med andra grupper. Dock bör noteras att kön som bakgrundsfaktor har mindre betydelse för resultaten bland de elever som lyckas väl.

---

13) Skolverket, Elever med utländsk bakgrund, 2004.

14) Här definierat som behörighet till gymnasieskolans nationella och specialutformade program samt fullföljda gymnasiestudier.

15) Ds. 2004:41, Ekonomiskt utsatta barn.

3. Födelseregion

Elever födda i Norden utom Sverige klarar sig bäst. Därefter klarar sig elever födda inom "Övriga Europa, USA, Kanada, Australien eller Nya Zeeland" relativt bra. Störst svårigheter genomgående har elever, både i grund- och gymnasieskolan, som är födda i kategorin "Övriga världen" (Irak, Iran, Afghanistan, Somalia, Libanon etc.). Inom denna grupp varierar också andelen behöriga betänkligt från kommun till kommun, från 23 procent i storstäderna till 56 procent i glesbygdskommuner. Födelseregion som bakgrundsfaktor har dock mindre betydelse för resultaten bland de elever som lyckas väl.

4. Föräldrars utbildningsbakgrund

I familjer där föräldrarna har eftergymnasial utbildning når 60 procent av eleverna behörighet till nationella program jämfört med 27 procent av eleverna vars föräldrar har högst förgymnasial utbildning. Även andelen som fullföljt sina gymnasiestudier stiger med föräldrarnas utbildningsnivå och uppgick till 51 procent för elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning och 31 procent för elever vars föräldrar har förgymnasial utbildning. Mönstret är i stort sett detsamma för samtliga födelseregioner samt för flickor och pojkar.

5. Föräldrars sysselsättningsgrad

Ett klart samband finns mellan de sent anlända elevernas resultat och deras föräldrars sysselsättningssituation. Andelen elever i grundskolan som når behörighet stiger med föräldrars/vårdnadshavares sysselsättning. Högst andel behörighet (78 procent) återfinns bland de elever som har båda sina föräldrar sysselsatta. Lägst andel (36 procent) återfinns i den grupp elever som inte har någon förälder i arbete. Förvärvsarbetar båda föräldrarna ökar också andelen som fullföljt sina gymnasiestudier med 27 procentenheter, jämfört med när ingen har arbete.

6. Undervisning i modersmål

Det finns positiva samband mellan undervisningen i modersmål och elevernas resultat. Drygt 40 procent av de sent anlända eleverna har läst modersmål i grundskolan. Elever som har läst, tillgodogjort sig och fått minst betyget Godkänd i modersmålsundervisningen är i högre utsträckning behöriga till gymnasieskolan, jämfört med övriga som inte erbjudits modersmålsundervisning alternativt inte når målen eller inte blir betygssatta. Att ha läst modersmål har viss positiv effekt även för utfallet i gymnasieskolan. Av dem som läst modersmål i grundskolan fullföljde 46 procent av eleverna sina gymnasiestudier, jämfört med 42 procent för dem som inte läst modersmål.

7. Undervisning i svenska/svenska som andraspråk

64 procent av de sent anlända eleverna har läst svenska som andraspråk. Av de elever som läst, tillgodogjort sig och fått minst betyget Godkänd i svenska som andraspråk når 66 procent behörighet till nationellt program jämfört med 56 procent för övriga sent anlända elever.¹⁶ Undervisning i svenska som andraspråk verkar spela särskilt stor roll för de elever som har svårigheter.

28 procent av de sent anlända eleverna har läst "vanlig" svenska. 93 procent av dessa nådde behörighet.

De elever som har tillgodogjort sig svenska/svenska som andraspråk i grundskolan fullföljer också i högre utsträckning sina gymnasiestudier. Av dem som fått godkända betyg i svenska som andraspråk i grundskolan fullföljde 47 procent gymnasieskolan jämfört med 20 procent av de elever som inte fått godkända betyg. Av de elever som i grundskolan läst och tillgodogjort sig vanlig svenska fullföljde 68 procent sina gymnasiestudier.

Den positiva påverkan av undervisningen i svenska/svenska som andraspråk är således tydlig både i grund- och gymnasieskolan. Varför sambandet är särskilt starkt mellan att ha läst "vanlig" svenska och goda resultat i övrigt kan man endast spekulera kring. Möjligtvis skulle det kunna vara så att sent anlända elever som läser svenska har bättre individuella förutsättningar

---

16) Alla de med minst betyget Godkänd har inte nått behörighet p.g.a. att de saknar godkända betyg i matematik och/eller engelska.

(skolhistoria, motivation, hemförhållanden etc.) än de som läser svenska som andraspråk. Tidigare har konstaterats att svenska som andraspråk verkar vara förbehållet språkligt sett lågpresterande elever.¹⁷ En annan möjlig tolkning, eller möjligtvis parallell sådan, är att undervisning i svenska som andraspråk är mer vanligt förekommande i områden och skolor med många elever med annat modersmål – och där eleverna således över huvud taget har få klasskamrater som talar svenska som modersmål. Men samtidigt ställer man sig frågan hur språkinläring bäst går till och organiseras. De som här visar sig klara sig bäst är de sent anlända elever som integrerats i svenskundervisning med elever som har svenska som modersmål. Detta är att jämföra med svenska som andraspråk som ofta organiseras som en verksamhet vid sidan av. Vad som är hönan och ägget är dock svårt att sia om – är det de duktigaste eleverna som integreras med elever med svenska som modersmål, eller blir de duktiga genom att integreras?

8. Betydelsen av grundskolestudier för resultatet i gymnasieskolan

Av samtliga 4 186 sent anlända elever i gymnasieskolan hade två tredjedelar gått i svensk grundskola, medan en tredjedel inte gjort det. Den främsta orsaken till att elever i gymnasieskolan inte gått i grundskolan torde vara att de invandrat till Sverige i sen ålder. Av dem som gått i svensk grundskola innan de började gymnasieskolan hade en betydligt högre andel fullföljt gymnasieskolan inom fem år jämfört med dem som inte gjort det, 44 procent jämfört med 26 procent. Av dem som dessutom uppnått behörighet till gymnasieskolans nationella program hade 71 procent fullföljt gymnasiestudierna, jämfört med 31 procent för de som gått i grundskolan men inte lyckats nå behörighet.

För elever som saknar svensk grundskola lönar det sig att gå längre tid i gymnasieskolan. De som studerat längre tid klarar i högre utsträckning av att fullfölja sina gymnasiestudier.

---

17) Kartläggning av svenska som andraspråk, Myndigheten för skolutveckling 2004.

9. Verksamhetskvalitet påverkar resultaten

Vid en indelning av de sent anlända eleverna i olika kommuntyper¹⁸ framkommer att andelen behöriga elever till gymnasieskolan varierar kraftigt mellan kommuner, från 58 procent till 35 procent. Sett till fullföljandegraden i gymnasieskolan varierar resultaten mellan 73 procent som mest till 18 procent som lägst.¹⁹

Skillnader i resultat mellan kommunerna kan inte hänföras till sammansättningen av kommunernas elevpopulationer. Det är alltså inte så att kommuner som har flest elever från "Övriga världen", dvs. den elevgrupp som överlag har störst svårigheter, per automatik har de lägsta resultaten. Skillnaderna kan givetvis delvis ha att göra med socioekonomiska strukturer i kommunerna. I t.ex. Malmö, som hade den lägsta behörighetsandelen av storstäderna, återfanns 2002 den högsta andelen barn i familjer med ekonomiskt bistånd.²⁰

Men resultaten indikerar också att kvaliteten på verksamheten påverkar elevernas resultat. Arbetssätten, organisationen och kvaliteten i undervisningen skiljer sig mycket åt mellan kommuner och skolor. Det faktum att undervisningen i modersmål och svenska som andraspråk har positiv inverkan på elevernas resultat visar också att skolans undervisning har stor betydelse för elevernas resultat.²¹

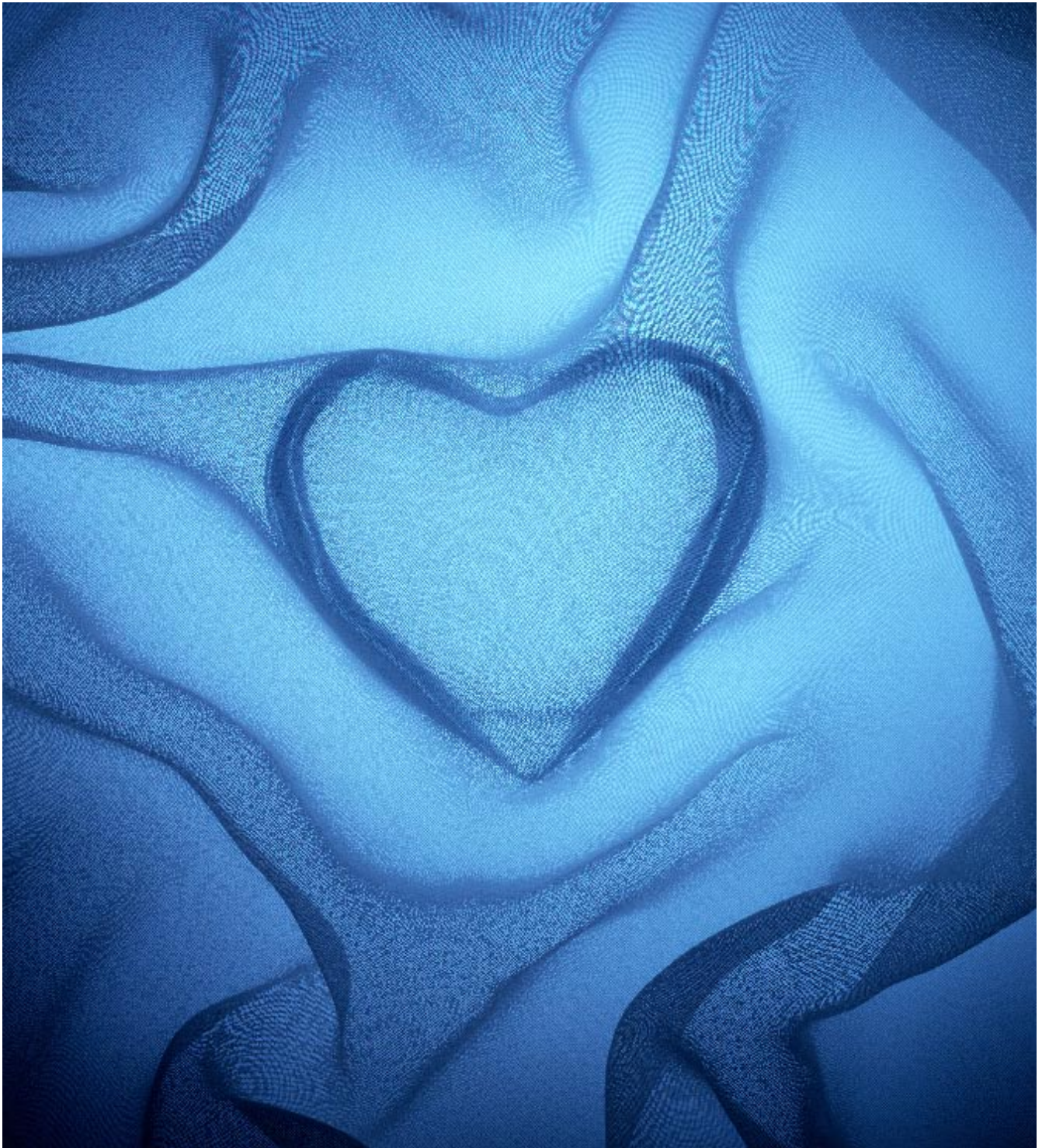
---

18) Svenska Kommunförbundets indelning: storstad, förortskommun, större stad, medelstor stad, industrikommun, landsbygdskommun, glesbygdskommun, övrig större kommun och övrig mindre kommun.

19) Sett till kommuner med minst 20 sent anlända elever.

20) Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:41, Socialdepartementet 2004.

21) Detta får också stöd i vissa tidigare studier som visar bl.a. att resurser, t.ex. lärarresurser, har starkare positiva effekter i skolor med sämre förutsättningar, i meningen lägre utbildningsbakgrund hos föräldrarna och högre andel elever med utländsk bakgrund. Läs mer i bl.a. Gemen-samt ansvar, Skolverket 2001.

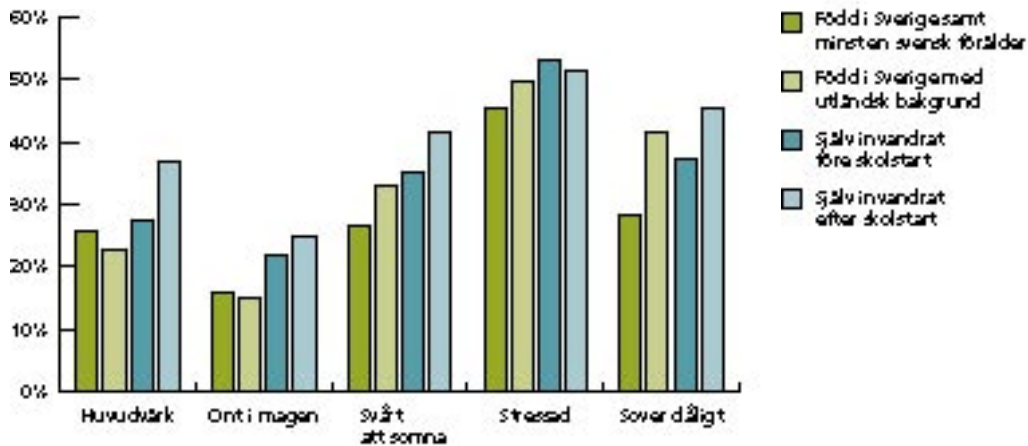

Hur ser elevernas skolsituation ut i övrigt?²²

Hur mår eleverna?

Den samlade erfarenhet som barnen har med sig när de börjar i svensk skola får konsekvenser på deras psykosociala hälsa. Det framkommer tydligt att många elever har en betydligt sämre psykosocial hälsa än andra. De uppger att de flera gånger i veckan eller varje dag har huvudvärk, ont i magen, svårt att somna och sova samt att de känner sig stressade.²³

Andel elever med psykosomatiska svårigheter i relation till bakgrund/vistelseid

Källa: Skolverket, Bearbetning av Myndigheten för skolutveckling

22) Uppgifterna här gäller elever som själva invandrat efter skolstart. Kategorin innefattar således fler elever än de som är att betrakta som sent anlända. Uppgifter som enbart avser sent anlända elever enligt myndighetens definition finns inte att tillgå. Uppgifterna om elevernas skolsituation i övrigt är hämtade och bearbetade från Skolverkets undersökning NU-03.

23) Kategorierna nedan avser inte renodlat gruppen sent anlända elever. Sådan statistik finns inte. Istället benämns de elever som själva invandrat efter skolstart nedan för enkelhetens skull för sent anlända elever, även om kategorin här också inrymmer elever som börjat i grundskolans år 1-5.

Siffrorna får stöd från andra studier. Barn och ungdomar med utländsk bakgrund samt ekonomiskt utsatta barn har ofta en sämre psykisk hälsa än svenska barn. Runt 10 procent av flyktingbarnen efterfrågar barnpsykiatrisk hjälp eller har så alarmerande symptom att de anses behöva barnpsykiatrisk hjälp. Psykisk ohälsa rapporteras hos närmare hälften av barnen med utländsk bakgrund. Pojkar verkar vara mer utsatta än flickor i småbarnsåldern, medan flickorna är mer utsatta än pojkarna högre upp i åldrarna. Problem som nämns handlar om bl.a. sömnstörningar, ångslan och oro, kamratsvårigheter, huvudvärk, nervositet, nedstämdhet, koncentrationssvårigheter och beroende. Samtidigt verkar det vara så att barn och unga med utländsk bakgrund och deras familjer söker barnpsykiatrisk vård mer sällan och senare än svenska familjer. Ett fåtal söker hjälp på eget initiativ. En del barn får hjälp inom ramen för skolhälsovården/elevhälsan, andra inom BUP.²⁴

Andra studier visar hur sociala stödstrukturer påverkar elevers välbefinnande. Socialt stöd utgör en viktig motkraft för att kunna hantera stress och möta krav. Ekonomiskt utsatta barn, och därmed ofta sent anlända barn, saknar i högre utsträckning någon vuxen att prata med hemma om bekymmer och har i lägre utsträckning än andra någon nära vän i klassen.²⁵ Detta kan delvis förklara en del av de resultat som presenterades i diagrammet.

Är eleverna trygga i skolan?

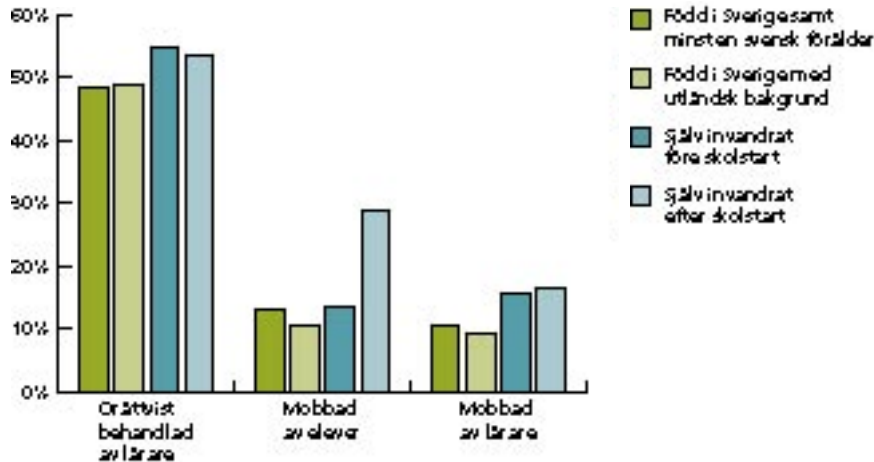
Även om mönstret inte är entydigt, framkommer det att fler sent anlända elever upplever en otrygg situation i skolan, jämfört med elever som har svensk bakgrund, vilket synliggörs i diagrammet på nästa sida.

---

24) Psykisk hälsa hos flykting- och invandrarbarn, Socialstyrelsen 2000, Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:41, Socialdepartementet 2004.

25) Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:41, Socialdepartementet 2004.

Andel elever som upplever sig ha blivit utsatta för orättvis och kränkande behandling i relation till bakgrund/vistelsetid

Källa: Skolverket, bearbetning av Myndigheten för skolutveckling

Över hälften av de sent anlända eleverna tycker sig ibland eller varje dag ha blivit orättvist behandlade av sina lärare. Nästan var tredje upplever sig ha blivit mobbad av andra elever, vilket är dubbelt så stor andel jämfört med övriga. Över 16 procent anger att de känner sig mobbade av sina lärare.

Studier om kränkningar i skolan har inte specifikt berört situationen för sent anlända elever. Dock finns studier som ställt kränkande behandling i relation till utländsk bakgrund. Elever med utländsk bakgrund både utsätts för kränkande behandling och utsätter andra för kränkande behandling i större utsträckning än andra. I klasser som har hög andel elever med utländsk bakgrund anger fler elever än i andra klasser att kränkande handlingar förekommer. Var fjärde elev med utländsk bakgrund har upplevt sig blivit "etniskt kränkt". Fler elever med utländsk bakgrund upplever, jämfört

med elever med svensk bakgrund, att kränkningarna har att göra med deras bakgrund.²⁶

Resultaten får också stöd i studier om ekonomisk utsatthet. Barn och unga i ekonomiskt utsatta hushåll, som sent anlända elever ofta tillhör, upplever betydligt större otrygghet både i bostadsområdet och i skolan (och på väg till och från skolan).²⁷

Hur upplever eleverna kraven och får de hjälp när de behöver?

De flesta sent anlända elever tycker att skolan krävt lagom mycket (46,9 procent). Gruppen som tycker att skolan krävt för mycket är dock större än för övriga elevgrupper (34,6 procent). Samtidigt är också andelen högre som tycker att skolan har krävt för litet (18,5 procent). Till detta faktum kan också kopplas att det inom gruppen finns den största andelen av elever som tycker att de fått för höga betyg.

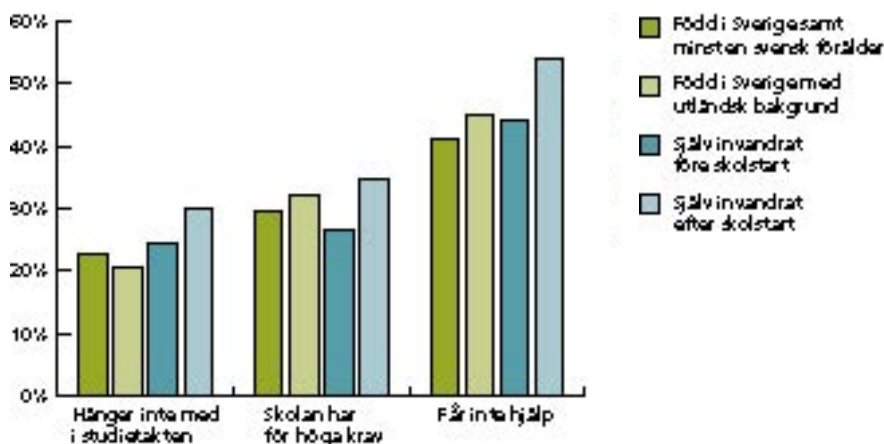
Diagrammet på nästa sida visar att mer än var tredje sent anländ elev tycker att skolan ställer för höga krav. Samtidigt anser också fler i denna grupp jämfört med övriga att de har svårt att hänga med i studietakten.

---

26) Relationer i skolan, Skolverket 2002, Kränkningar i skolan, Göteborgs universitet 2003.

27) Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:41, Socialdepartementet 2004.

Andel elever i relation till upplevd kravnivå, studietakt och möjligheter att få hjälp, i relation till bakgrund/vistelseid

Källa: Skolverket, bearbetning av Myndigheten för skolutveckling

Hälften av eleverna anser att de inte får hjälp från lärarna när de har svårigheter att hänga med i studietakten. De flesta eleverna upplever att de får klara sig på egen hand.

Studier från bl.a. Skolverket styrker uppgiften att elever med utländsk bakgrund många gånger upplever att de får sämre stöd och blir mer orättvist bedömda av sina lärare.²⁸ Resultaten får stöd också i studier om ekonomisk utsatthet. Barn som lever under ekonomiskt utsatta förhållanden upplever att t.ex. undervisningstakten är antingen för hög eller för låg samtidigt som eleverna inte upplever sig få tillräcklig hjälp av lärarna.²⁹

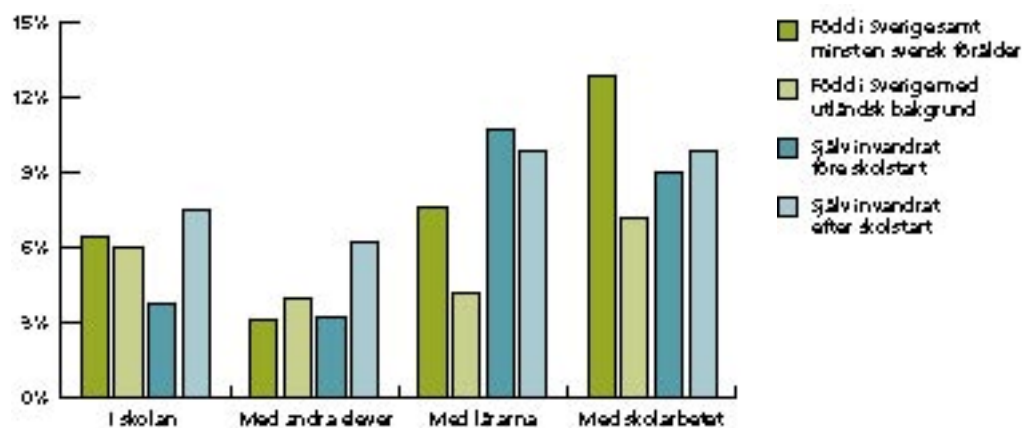
28) Relationer i skolan, Skolverket 2002, Kränkningar i skolan, Göteborgs universitet 2003.

29) Ekonomiskt utsatta barn, Ds. 2004:41, Socialdepartementet 2004.

Hur trivs eleverna?

De flesta sent anlända elever trivs bra i skolan. Diagrammet nedan visar dock att det relativt sett är fler sent anlända elever som trivs mycket eller ganska dåligt.

Andel elever som trivs mycket eller ganska dåligt inom angivna områden, i relation till bakgrund/vistelseid

Källa: Skolverket, bearbetning av Myndigheten för skolutveckling

Detta kan ha att göra med många faktorer; den svåra hälsosituationen som många elever har, den brist på trygghet som eleverna upplever samt den upplevda bristen på stöd från lärarna. Även studier från bl.a. Skolverket visar att elever med utländsk bakgrund trivs sämre i skolan.

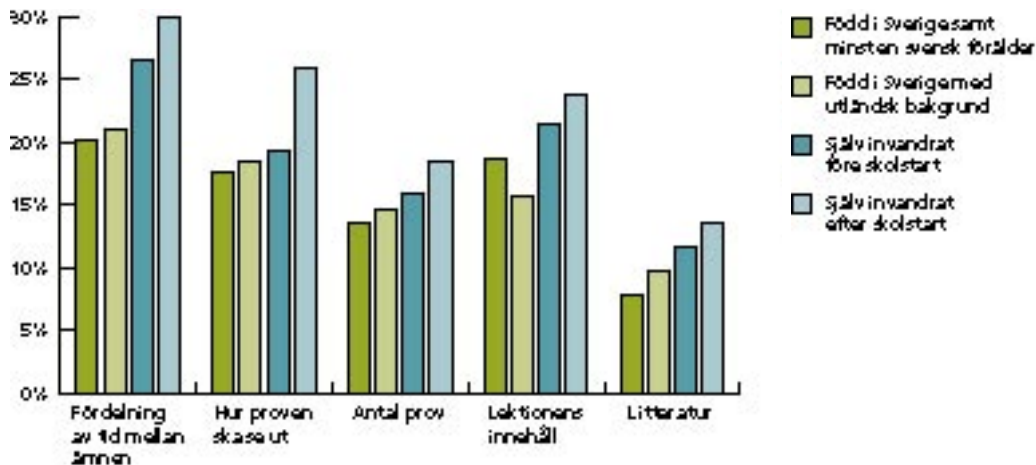

Elevernas inflytande

De sent anlända eleverna upplever att de har relativt stort inflytande i skolan. Diagrammet nedan visar att elevernas goda erfarenheter av inflytande skiljer sig särskilt mycket åt från elever med svensk bakgrund.

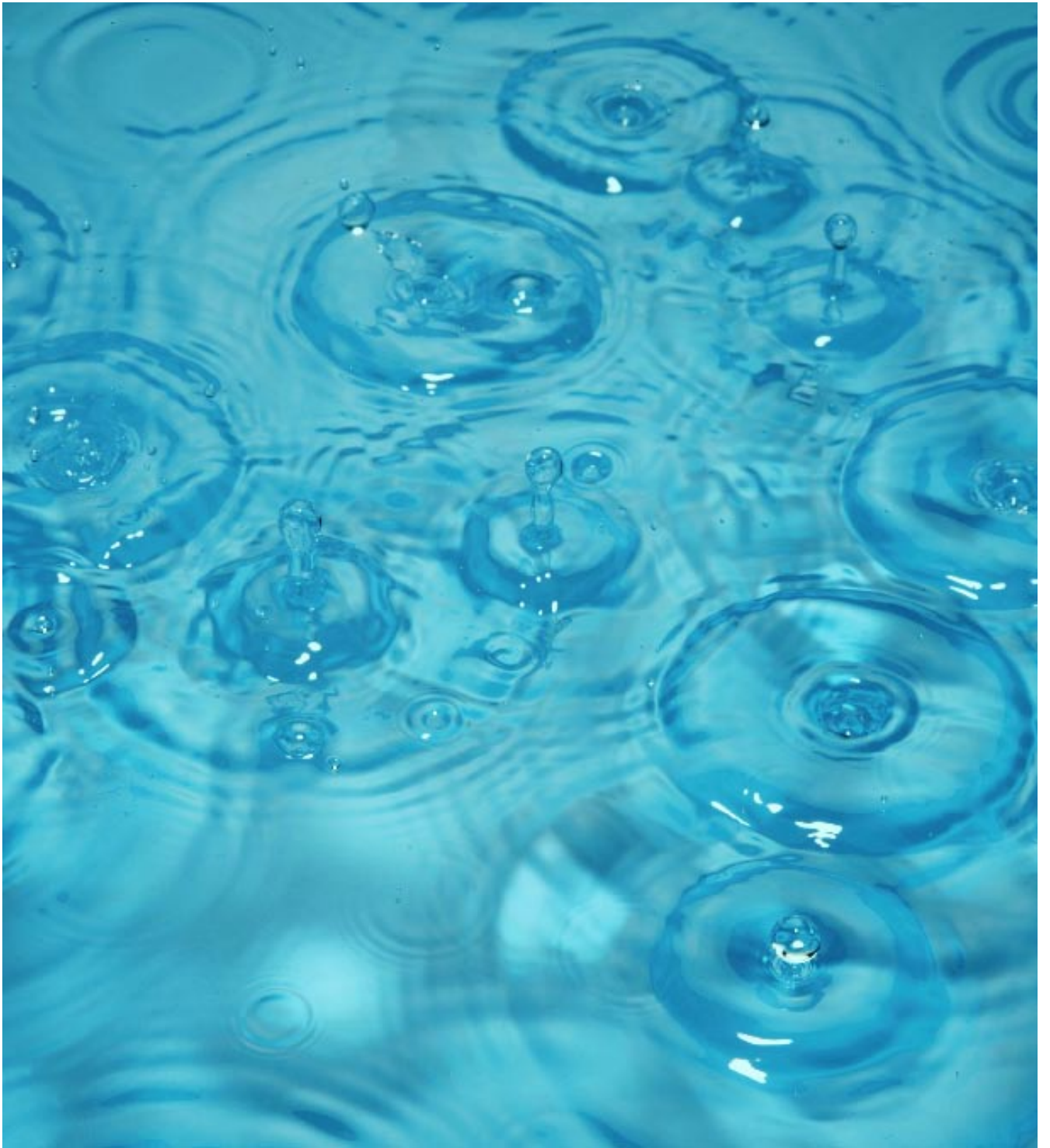
Var tredje sent anländ elev anser sig kunna vara med mycket eller ganska mycket och bestämma hur fördelningen av tid mellan ämnen ska se ut och var fjärde elev tycker sig kunna påverka hur proven ska se ut. Fler inom denna grupp anser sig också kunna utöva inflytande i frågor om lektionernas innehåll, om antalet prov samt om val av litteratur.

Andel elever som upplever att de har inflytande inom angivna områden, i relation till bakgrund/vistelsetid

Källa: Skolverket, bearbetning av Myndigheten för skolutveckling

Ett skäl till elevernas över lag positiva upplevelse av inflytande i skolan kan möjligtvis vara att många av elever inte har erfarenheter av demokratiska arbetssätt i skolan tidigare.

Hur arbetar man i skolor och kommuner?

I tidigare avsnitt har vi konstaterat att en faktor bland flera, som påverkar de sent anlända elevernas resultat i skolan, är kvaliteten på den verksamhet som de erbjuds i skolor och kommuner. I syfte att både utröna vilken verksamhet som de sent anlända eleverna erbjuds och vilken kvalitet som denna har, ägnas följande avsnitt åt att beskriva och analysera skolintroduktionen. Avsnittet inleds dock med en kortfattad beskrivning av vad den kommunala introduktionen innebär.

Den kommunala introduktionen

Kommunen är skyldig att upprätta en introduktionsplan och erbjuda introduktion för alla nyanlända barn som fått uppehållstillstånd av flykting- eller flyktingliknande skäl.³⁰ Introduktionen ska vara en hjälp att hitta en väg in i livet i Sverige och utgå från en individuell bedömning av behov och intressen. Några av de övergripande målen för den kommunala introduktionen som rör barn och unga handlar om att delta i och tillgodogöra sig förskole- och skolverksamhet samt gymnasieutbildning.

För de flesta kommuner är kommunal introduktion detsamma som skolintroduktion. Många gånger får skolan ta hela ansvaret för barns och ungas introduktion, utan annan synbar anledning än att barnen är i skolålder, och trots att barnen kan ha andra behov som faller utanför skolans ansvarsområde som är relaterade till ekonomi, boende, hälsa o.s.v.

---

30) Dessa barn omfattas därmed av förordningen 1990:927 om statlig ersättning för flyktingsmotagande. Informationen här om introduktionen gäller nyanlända elever generellt och inte specifikt sent anlända elever.

Trots att den kommunala introduktionsplanen oftast handlar om skolgång, medverkar skolan påfallande sällan vid planens upprättande. Enligt en uppföljning av Integrationsverket medverkar sällan andra aktörer än flykting- eller introduktionssamordnare/-handläggare vid planeringen.³¹ Myndighetens undersökning bekräftar denna bild och visar att mer än 70 procent av grundskolorna inte har varit delaktiga när de kommunala introduktionsplanerna för elevernas tagits fram. Av gymnasieskolorna uppger hälften att de inte varit involverade när planerna framarbetats. 40 procent av de tillfrågade grundskolorna har inte ens kännedom om för vilka elever som det upprättats kommunala introduktionsplaner. Man kan alltså konstatera att det verkar finnas ett stort glapp mellan skolans inflytande och kunskaper om den kommunala introduktionen och det ansvar som skolan tilldelats för skolinstruktionen av kommunens introduktionsenhet (eller liknande).

Det kommunala ansvarstagandet handlar också om samverkan mellan lokala myndigheter för att på bästa sätt möta barnens olika behov. Dock kan man konstatera att denna samverkan ofta fungerar dåligt. Socialtjänsten medverkar i påfallande låg utsträckning liksom arbetsförmedlingen och andra myndigheter som borde kunna ta ett ansvar för frågor om t.ex. boende, hälsa och integration.

Kommunal styrning och ansvar för skolinstruktionen

Om vi tittar närmare på skolinstruktionen i sig, framträder att det vanligtvis saknas kommunala mål och riktlinjer för organiseringen och undervisningen av sent anlända elever. Kommunerna har i mindre utsträckning än skolorna särskilda riktlinjer och strategier inom området.

De flesta grundskolorna tycker inte heller att de får stöd från kommunen i form av riktlinjer och mål för den verksamhet som de ska bedriva. Det finns t.ex. inga riktlinjer för vilka lärare som ska undervisa eleverna. Det bidrar till att lärare ofta har olika kompetensprofiler från skola till skola. De flesta grund- och gymnasieskolor har för undervisningen av de sent anlända eleverna svenska som

---

31) Integration – var god dröj, rapport 2004:01, Integrationsverket 2004.

andraspråkslärare. De flesta grundskolor har till skillnad mot gymnasieskolorna dessutom modersmålslärare. I varierande men ändå lägre utsträckning i både grund- och gymnasieskolan, finns också ämneslärare med eller utan flerspråkig kompetens samt speciallärare. De lärare som undervisar de sent anlända eleverna har under senare år erbjudits kompetensutveckling inom främst mångkulturalitet och värdegrund samt språk och språkutveckling. Möjligheterna till kompetensutveckling verkar vara större i grundskolan än i gymnasieskolan. Det verkar dock finnas ett generellt missnöje både i grund- och gymnasieskolan med kommunernas stöd till kompetensutveckling.

De flesta kommunerna har ingen ansvarig samordnare för skolintroduktionen på kommunal nivå. Ansvaret för skolintroduktionen för de sent anlända eleverna läggs direkt på skolledarna. I vissa fall läggs ansvaret på *en* skolledare i kommunen, oftast i de fall där sent anlända elever samlas på en och samma skola. I andra fall, där eleverna placerats ut på skolor i enlighet med närhetsprincipen, läggs ansvaret ut på alla skolledare i kommunen. Vanligtvis placeras eleverna på olika skolor utifrån närhetsprincipen alternativt utifrån försök att samla elever i behov av skolintroduktion och därmed resurser och kompetenser på ett eller ett fåtal ställen. Det verkar också vara relativt vanligt att elever och föräldrar själva väljer skola. Mindre vanligt är att placering sker i syfte att kunna ge eleverna en skolintroduktion med särskild inriktning eller i syfte att främja integration mellan olika elevgrupper och bostadsområden.

Många skolor upplever slutligen inget stöd från kommunen i arbetet med att följa upp och utvärdera arbetet, vilket delvis bidrar till att skolors utvärdering av kvaliteten på undervisningen varierar betänkligt från skola till skola. De flesta kommuner följer själva kontinuerligt upp och utvärderar elevernas resultat, undervisningens kvalitet, elevernas attityder och trivsel samt elevernas hälsa. I lägre utsträckning följs övergången från förberedelseklass till ordinarie klass upp.

Omsättningen av elever

En särskild problematik är den höga omsättningen av elever på skolor under ett och samma läsår. Det finns exempel på skolor där mer än 40 procent av eleverna byts ut under ett år, vilket kraftigt begränsar skolans förutsättningar att arbeta långsiktigt och strategiskt. Uppgifter från Integrationsförvaltningen i Stockholms stad visar att en flyktingfamilj i genomsnitt flyttar tre gånger under de åtta första månaderna.³² En del grund- och gymnasieskolor har strategier för att hantera svårigheterna med hög elevomsättning, en del har det inte.

Sent anlända elever i grundskolan placeras i förberedelseklass

De flesta nyanlända och sent anlända eleverna i grundskolan placeras i förberedelseklasser. En förberedelseklass innebär undervisning i särskild grupp under en begränsad tid som anordnas inledningsvis för eleven i syfte att förbereda denne för studier i ordinarie klass. I klasserna går mellan 5-15 elever och undervisningen omfattar som regel 21-30 timmar i veckan.

Vad en förberedelseklass erbjuder för innehåll och hur den organiseras varierar stort mellan kommuner och skolor. En skiljelinje handlar om huruvida förberedelseklasserna ska samlas på en skola eller spridas på flera. De som argumenterar för att klasserna sprids på många skolor i kommunen menar att eleverna genom närhetsprincipen bättre integreras genom att de erbjuds ett socialt sammanhang nära sitt hem. De kommuner som beslutat sig för att samla alla förberedelseklasselever till en och samma skola argumenterar för att en sådan lösning möjliggör en kraftsamling av resurserna på ett och samma ställe.

En annan skiljelinje handlar om förberedelseklassens relation till skolan i övrigt. Vissa förberedelseklasser är integrerade i skolan medan andra ligger helt vid sidan av. På vissa håll ingår förberedelseverksamheten t.ex. i skolans lokala

---

32) En överblick över verksamheten i Stockholms förberedelseklasser vårterminen 2001, Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad 2001.

arbetsplan. På andra håll har förberedelseklasserna en egen lokal arbetsplan. På Internationella skolan i Gårdsten är förberedelseklasserna på många sätt idag en naturlig del av skolan, bl.a. genom en väl fungerande samverkan mellan lärarna. Man har också, i syfte att integrera eleverna i skolan som helhet, infört att alla elever i förberedelseklass har s.k. stödkamrater i andra klasser. I vissa kommuner, t.ex. Växjö, finns särskilda förberedelseskolor som är integrerade i övriga skolan, men som har egna rektorer. I andra kommuner, t.ex. Jönköping, finns s.k. mottagningsförskolor och mottagningsskolor som ligger helt skilda från övriga skolan.

Ytterligare skillnader handlar om hur man sätter samman klasserna. En del förespråkar att man, där det är möjligt, bör sätta samman språkligt homogena klasser för att maximera och kraftsamla resurser och därmed ge eleverna möjligheter till undervisning i modersmålet, studievägledning och ämnesundervisning på modersmålet. Andra menar tvärtom att man bör sätta samman så språkligt och kulturellt heterogena klasser som möjligt i syfte att gynna integrationen. På andra håll anordnas s.k. basgrupper som vanligtvis riktar sig till de elever som helt saknar skolbakgrund.³³

En faktor som ibland påverkar vilken verksamhet som kommunerna erbjuder eleverna är orsaken till deras invandring. I vissa kommuner erbjuds främst asylsökande barn en helt separat verksamhet som finansieras med enbart statliga medel efter avtal med Migrationsverket.³⁴ Skälet till att särskilja de asylsökande barnen från andra anges ofta vara rent ekonomiskt samt ställt i relation till den krassa verkligheten att runt 90 procent av de asylsökande barnen kommer att utvisas. Andra kommuner har, också av ekonomiska skäl, slussat ut asylsökande elever direkt i ordinarie klass. I många kommuner görs dock skillnad mellan t.ex. asylsökande barn, flyktingbarn och andra invandrarbarn, t.ex. anknytningsfall.

---

33) Läs mer i bl.a. Skolintroduktion för nyanlända flykting- och invandrarbarn, Blob 2003.

34) Statistik visar att tre av fyra asylsökande barn och ungdomar deltar i förberedelser för skolverksamhet. För knappt tre av tio asylsökande barn och unga påbörjas skola under själva asyltiden. Vilka övriga introduktionsinsatser som barnen och ungdomarna tar del av under sin asyltid saknar kommunerna kunskap om. Läs mer i Integration – var god dröj, Integrationsverket, 2004.

Sent anlända elever i gymnasieskolan placeras på IVIK

Sent anlända elever i gymnasieskolan, som antingen kommer från grundskolan eller som kommer direkt till gymnasieskolan vid sin ankomst till Sverige, placeras ofta initialt på introduktionskurser för invandrare inom ramen för det individuella programmet, IVIK. Andelen elever som läser på IVIK har ständigt ökat och utgör runt 60 procent av alla studerande invandrade 16-19-åringar. IVIK-klasser har som regel 11-15 elever och timantalet är precis som i grundskolan detsamma för de flesta elever.

Liksom för förberedelseklasserna finns stora variationer i vad IVIK innebär och hur det organiseras. Ibland ses IVIK som en naturlig och integrerad del av gymnasieskolan. I andra fall betraktas IVIK som en egen institution vid sidan av skolan i övrigt. I vissa fall ligger t.o.m. IV och IVIK separerade från varandra.

En annan skillnad rör intagningen. De flesta IVIK har kontinuerliga intagningar för att kunna erbjuda en plats i skolan så fort som möjligt för eleverna. För den enskilda eleven som får platsen är det förstås positivt, men för skolan försvåras förutsättningarna till planering genom att grupperna ständigt slås sönder och arbetsron försämras. Exempel finns på kommuner där intagningarna därför begränsats till terminsstart.³⁵

Elever i gymnasieålder kan förutom IVIK också läsa sfi inom den kommunala vuxenutbildningen.³⁶ Andelen elever i gymnasieålder inom denna utbildningsform är dock betydligt mindre. I flera kommuner får eleverna själva välja vart de vill gå. Eftersom de flesta vill gå med jämnåriga väljer de att gå i gymnasieskolan. Asylsökande ungdomar i åldern 16-20 år har också möjlighet att välja om de vill studera i gymnasieskolan eller om de vill studera tillsammans med de vuxna inom den organiserade verksamheten som Migrationsverket ansvarar för. De flesta väljer även här att studera i gymnasieskolan.³⁷

---

35) Läs mer i bl.a. Gymnasiekommitténs betänkande om en ny struktur för gymnasieskolan, SOU 2002:120, Utbildningsdepartementet 2004, och i PRIV – en ny väg till ett nationellt program, Ds 1998:27, Utbildningsdepartementet 1998.

36) Studier inom sfi får enligt gymnasieförordningen kombineras med studier på ett individuellt program på gymnasieskolan. Detta sker oftast inom ramen för IVIK.

37) Se vidare i bl.a. Vidare vägar och vägen vidare, SOU 2003:77, Utbildningsdepartementet 2003.

Vad består undervisningen av?

Undervisningen i förberedelseklasserna verkar främst bestå av svenska/svenska som andraspråk och matematik. Det är också relativt vanligt att eleverna ges modersmålsundervisning. I t.ex. Örebro genomförs en satsning som innebär att en del av de s.k. Wärnerssonpengarna går till modersmål. Tre tjänster sätts av som språkresurser till de skolor som har störst behov av hjälp. Språkresurserna ska främja undervisningen på modersmålet, studiehandledning på modersmål och läxhjälp etc.

Flertalet grundskolor erbjuder också eleverna sociala/psykologiska stödinsatser. Utöver dessa huvudsakliga ämnen varierar undervisningens innehåll betänkligt. På vissa håll ges eleverna studiehandledning på modersmålet, på andra håll inte. Ämnesundervisning på modersmål för eleverna är relativt ovanlig. Det verkar också vara ovanligt att grundskolorna erbjuder varianter av grundskolans ”karaktärsämnen”. I Umeå finns dock skolor, t.ex. Ersängsskolan, som arbetar med s.k. baskurser inom SO och NO inklusive studiehandledning.

Undervisningen på IVIK består, liksom undervisningen i förberedelseklasser, främst av svenska/svenska som andraspråk och matematik. I vissa gymnasieskolor ges även sociala/psykologiska stödinsatser, även om det verkar ske i mindre utsträckning än i grundskolan. Undervisning i andra ämnen är ovanlig. Till exempel ges sällan modersmålsundervisning, studiehandledning på modersmål och undervisning i praktiska/estetiska ämnen. I Uppsala satsar man dock på studiehandledning på modersmål i gymnasieskolan. Eleverna ges studiehandledning 160 minuter i veckan.

Ämnesundervisning på modersmål samt praktik verkar inte erbjudas alls i gymnasieskolan.³⁸

---

38) Detta trots regeringens ambition att bl.a. de asylsökande ungdomarna borde kunna få arbetslivspraktik.

Bilden är alltså splittrad. I grundskolan verkar möjligheterna vara bättre (om än begränsade) till en individualiserad undervisning som utgår från elevens förkunskaper, behov och intressen. För eleverna i gymnasieskolan är individualisering mindre vanligt och man kan fråga sig vilken roll de individuella studieplanerna, som de flesta gymnasieskolor uppger att de upprättar, verkligen har. Att både grund- och gymnasieskolan dessutom erbjuder i stort sett samtliga elever samma antal timmar undervisning vittnar om att det finns många förberedelseklasser och IVIK som organiseras som kollektiva lösningar med mycket begränsade möjligheter till individanpassning.

Behovet av ökade möjligheter till en individuellt anpassad undervisning är därmed stort, vilket får stöd bl.a. från språkforskningen och klassrumsforskningen. En undervisning för dessa elever måste för att vara framgångsrik knyta an till elevernas egna erfarenheter. Undervisningen måste differentieras.³⁹ En förutsättning för att kunna individualisera undervisningen är att kartlägga elevens förkunskaper, intressen och behov. En annan förutsättning är att skolan är flexibel. I t.ex. Kirseberg, Malmö, har man därför inte fasta scheman för eleverna. Dessa är istället föränderliga och anpassade efter elevernas behov.

Ytterligare ett sätt att försöka utgå från elevernas olika förkunskaper är nivågruppering. I många kommuner som har praktiska möjligheter att nivågruppera sina förberedelseklasser, indelas eleverna efter deras förkunskaper och skolbakgrund. I andra kommuner och skolor finns av olika skäl inte samma möjligheter till nivågruppering och de flesta både nyanlända och sent anlända eleverna, oberoende av bakgrund, ges i stor utsträckning samma undervisning i samma grupp.

---

39) Skolans språk och barnets, Ladberg 2000, och En skola för andra, Parszyk 1999.

När och hur går eleverna över till ordinarie klass?

Vanligtvis stannar eleverna ett läsår i grundskolans förberedelseklasser, i vissa fall två. Övergångar till ordinarie klass redan efter en termin verkar vara ovanlig.⁴⁰ Övergången sker i de flesta fall genom att eleven successivt börjar delta i viss ämnesundervisning i ordinarie klass för att till slut gå över helt. I t.ex. Norrköping placeras eleverna i en utslussningsgrupp och integreras in i vanlig klass ämne för ämne. Individuella utslussningsplaner använder även Internationella skolan i Gårdsten. Här får eleverna också gå ut på prov i NO/SO i ordinarie klass. Prövoperioden utvärderas. På skolan har varje elev ett individuellt schema, där eleven ges undervisning i både förberedelseklass och i andra ämnen i ordinarie klass utifrån elevens förkunskaper. I Fosie stadsdel i Malmö sker också utslussning i ämnen som bild och musik först, för att sedan byggas på till full tid.

Särskilda svårigheter verkar uppstå när eleverna tvingas byta skola i och med övergång till ordinarie klass. I vissa kommuner har nyanlända och sent anlända elever placerats på en och samma skola. När det blir dags att integrera eleverna i vanlig klass vidtar ofta närhetsprincipen, vilket betyder att eleverna inte bara ska byta klass, utan dessutom skola.

Om de flesta elever lämnat förberedelseklassen efter ett år, verkar de flesta eleverna i gymnasieskolan lämna IVIK först efter två år. Ju äldre eleverna är när de anländer, desto längre tid behöver de i den förberedande verksamheten innan de kan gå över till andra program.⁴¹ Vanligast är att eleverna går över till andra program vid den tidpunkt då de inhämtat nödvändiga kunskaper i svenska språket och/eller i grundskolans kärnämnen.

---

40) Integrationsverkets uppföljningar bekräftar att de flesta nyanlända och sent anlända barn och unga i grundskoleålder övergått till ordinarie undervisning när introduktionen är slut (vanligtvis efter två år). Läs mer i *Integration – var god dröj*, Integrationsverket 2004.

41) Läs mer i bl.a. *Integration – var god dröj*, Integrationsverket, 2004.

Förutom nationella och specialutformade program, finns en stor variation i studiekarriären efter IVIK. Vissa går vidare till annan undervisning inom IV, påbörjar PRIV, avbryter gymnasiestudierna eller går vidare till kommunal vuxenutbildning. En liten andel stannar kvar hela sin gymnasietid på IVIK.

Att övergångarna sker vid rätt tidpunkt och på ett smidigt sätt är avgörande för elevens fortsatta utveckling. En allt för tidig övergång utan stöd kan leda till bestående inlärningssvårigheter för eleverna samtidigt som en allt för lång tid i förberedelseverksamhet kan hämma den enskilda elevens lärande och utveckling.⁴² Övergångarna är dock ofta förknippade med en rad problem. Ett vanligt problem i både grund- och gymnasieskolan verkar vara den brist på stöd som många elever får när de väl gått över till ordinarie klass eller program. Nödvändiga ekonomiska eller kompetensmässiga resurser finns sällan för att ge stöd till eleverna. Ett annat problem är att de lärare som har eleverna på förberedelseklass och IVIK ibland har svårt att släppa ifrån sig ”sina” elever. Dessutom tycker ibland de mottagande lärarna att de får ta hand om eleverna alldeles för tidigt, eftersom lärarna inte anser sig ha möjlighet att ge eleverna det stöd de behöver.

En viktig faktor för fungerande övergångar är att det finns tydliga rutiner. En annan faktor handlar om rektors roll. Det är viktigt att rektor är tydlig och styr övergångarna. Här kan täta och kontinuerliga avstämningar vara nödvändiga. En annan betydande faktor för bra övergångar är att det finns ett engagemang och en beredskap i hela skolan, även utanför förberedelseverksamheten, att ta emot eleverna och att ha kunskaper om hur man bemöter dem och deras föräldrar.

Ett fåtal integreras direkt i ordinarie klass

Endast ett fåtal av de sent anlända eleverna integreras direkt i ordinarie klass. I vissa skolor och kommuner har man dock valt en sådan strategi, som t.ex. på Bredbyskolan i Rinkeby. I andra fall har man p.g.a. vikande elevunderlag

---

42) Skolintroduktion för nyanlända flykting- och invandrarbarn, Blob 2004.

lagt ner förberedelseklasserna och ”tvingats” integrera eleverna i ordinarie klasser. Det verkar vara relativt vanligt att valet av strategi styrs av hur många nyanlända och sent anlända elever som man har. Minskar antalet elever, minskar också antalet förberedelseklasser. De elever som ändå kommer direktintegreras i ordinarie klass.⁴³ En tendens är också att yngre barn oftare integreras direkt i ordinarie klass än äldre barn. Så gör man t.ex. i Gunnared, Göteborg, och i Skellefteå. Det sociala sammanhanget och tillhörigheten anses vara viktigare för yngre barn än för äldre. En variant på integrering finns i på Husbygårdsskolan i Kista, Stockholm. Här får eleverna ett helt individuellt stöd de första fem veckorna, för att sedan integreras i vanlig klass med extra stöd.

De elever som direktintegreras ges stöd på en rad olika sätt och i varierande omfattning. Vissa ges stöd enskilt inom ramen för klassundervisningen, andra ges enskilt stöd utanför klassen. Åter andra ges stöd i grupp utanför klassundervisningen. Det verkar vara vanligast att extra stöd ges i modersmål, svenska/svenska som andraspråk och matematik. Minst stöd verkar eleverna få i psykosociala frågor. Det finns också exempel på direktintegrerade elever som inte ges särskilt stöd inom något område alls.

---

43) Detta resonemang får stöd i bl.a. Skolintroduktion för nyanlända flykting- och invandrarbarn, Blob 2004.

Framgångsfaktorer

– vad krävs för att lyckas?

Vad är viktigt att tänka på när man vill utveckla sin undervisning för sent anlända elever? Nedan identifieras och analyseras några av de främsta faktorerna som verkar spela roll för kvaliteten på undervisningen. Framgångsfaktorerna är formulerade i rubrikform.

Ett reflekterande förhållningssätt vid val av organisation och arbetssätt

Det övergripande och mest slående intrycket när man studerar vilken undervisning som ges eleverna, är hur olika kommuner och skolor organiserar sitt arbete. I många fall verkar inte pedagogiska skäl ligga bakom valen, dvs. att man söker de bästa lösningarna för att barnen ska lära sig och utvecklas på bästa sätt. Istället verkar i allt för många fall okunskap och ekonomi vara tyngre vägande skäl. Ofta placeras också eleverna i förberedelseklass inte för deras stödbehov, utan för deras bakgrund och språkbrist.

Ur en aspekt är förberedelseklassen och IVIK i sig en segregering åtgärd som i vissa fall innebär ett socialt tillbakasteg som försvårar integration, särskilt i de fall där de bedrivs som isolerade företeelser vid sidan av övrig verksamhet. Eleverna riskerar att ”fastna” i förberedelseklasserna utan kontakt med omgivande skola och samhälle i stort. Många föräldrar till nyanlända elever generellt och däribland de sent anlända, är oroliga över att barnen i förberedelseklasser eller IVIK träffar för få svenska elever och att de därigenom inte ges möjligheter till att utveckla det svenska språket. Ur en annan aspekt försvårar förberedelseklasserna också för hela skolans personal att få den mångkulturella och språkliga kompetens som det innebär att ansvara för eleverna.

Men förberedelseklasserna och IVIK innebär också en rad fördelar för de elever som går där, bl.a. en chans att få ett stöd som de annars inte skulle kunna få. Grupperna är små, fokus ligger på språkinläring och stödet och engagemanget är ofta stort från lärarna. Sådana förutsättningar spelar en mycket stor roll för bl.a. traumatiserade barn. Kan man dessutom koncentrera flerspråkiga lärare till grupper där man samlat elever med samma språk kan eleverna ges undervisning i olika ämnen på sitt modersmål.

Det behövs många olika studiealternativ för de sent anlända eleverna. Beroende på elevernas behov och förkunskaper bör man kunna ha flera olika system som fungerar parallellt med varandra. Möjligheter ska finnas att både direktintegrera elever i ordinarie klasser och anordna förberedelseklasser/IVIK. Förberedelseklasser och IVIK kan säkert vara mycket bra alternativ, men behöver inte vara det – och framför allt – de får inte vara de enda alternativen. Det som är avgörande är att man har ett reflekterande och pedagogiskt förhållningssätt vid val av organisation och arbetssätt, med elevernas möjligheter till lärande och utveckling i centrum.

En individualiserad och varierad undervisning
som tar sin utgångspunkt i elevens behov och kunskaper

En av de främsta framgångsfaktorerna handlar om att individualisera undervisningen utifrån elevens förkunskaper, behov och intressen. För att kunna individualisera undervisningen måste skolan och/eller kommunen initialt när eleven anländer göra en seriös och allsidig kartläggning för att få kännedom om elevens skolhistoria, erfarenheter och upplevelser.

Det är viktigt att undervisningen utvecklas och i högre utsträckning differentieras och individualiseras. Många elever ges idag inte möjligheter att lära sig så mycket som de skulle kunna. Skolan måste försöka *bygga på* elevernas tidigare kunskaper och sociokulturella bakgrund, istället för att bara *kompensera* elevernas brister. Införandet av individuella utvecklingsplaner i grundskolan förväntas utgöra ett gott stöd för individualiseringen av undervisningen. Tillsammans med utvecklingssamtalen och åtgärdsprogrammen, som även de borde kunna användas i betydligt högre utsträckning än vad

som sker, borde de individuella utvecklingsplanerna kunna utgöra den nödvändiga ramen som behövs för en individualiserad skolintroduktion. För gymnasieskolans del borde man fundera mer över hur man faktiskt använder de individuella studieplanerna som ett pedagogiskt redskap.

Tydlig styrning, fungerande samverkan och klar ansvarsfördelning på kommunal nivå

Förberedelseklassen och IVIK är till stora delar en helt oreglerad verksamhet på nationell nivå, vilket bidrar till att verksamhetens innehåll, utformning och därmed kvalitet skiljer sig stort mellan kommuner och skolor. Kommunala mål och riktlinjer, extra resurser, uppföljning och utvärdering samt intresse och engagemang är centrala framgångsfaktorer i de kommuner där styrningen verkligen fungerar. De få kommuner, t.ex. Malmö och Umeå, som har kommunala riktlinjer finner stort stöd i dem.

Kommunen måste samlat ta ansvar för de nyanländas och sent anländas behov och integrationsprocess. Idag bär skolan i allt för hög utsträckning detta ansvar själv. Andra kommunala myndigheter måste kliva in och ta ansvar för de frågor som ligger utanför skolans kompetens- och ansvarsområde. Socialtjänsten borde ta ett större ansvar för elevens psykosociala hälsa och stöd. Arbetsförmedlingen borde kunna vara en viktig aktör för arbetslivsanknytning och praktik, i alla fall för de sent anlända gymnasieungdomarna. Dessutom ligger ofta kommuners mottagnings- och invandrarenheter o.d. liksom grund- och gymnasieskolan under olika förvaltningar, vilket gör att rutinerna skiljer sig åt och i praktiken innebär vattentäta skott. Otydlig ansvarsfördelning och bristen på kommunal samordning leder ofta till brist på kommunalt ansvarstagande. Vilka som ansvarar för vad, när, hur och varför måste vara tydligt, liksom rutinerna för hur samverkan ska gå till mellan olika kommunala aktörer. I en sådan samverkan är skolan en av flera – inte den enda.

Otydligheter i kommunens ansvarstagande kan få allvarliga konsekvenser, särskilt för de sent anlända ungdomarna. Det finns en risk att de äldre ungdomarna i gymnasieåldern faller mellan stolarna om de varken klarar ordinarie gymnasieskola eller arbetsmarknadens krav samtidigt som kommunens

ansvar för dem minskar. En stor del av kommunerna vet inte var de nyanlända ungdomarna mellan 16-20 år är, och om, och i så fall vilka insatser som erbjuds ungdomarna som inte går i gymnasieskolan.

Samverkan mellan skola och föräldrar

En form av samverkan som förtjänar att nämnas särskilt är skolans samverkan med elevernas föräldrar. En god föräldrasamverkan kan leda till en förbättrad arbetsmiljö och bättre skolresultat.⁴⁴ För att möjliggöra en sådan samverkan är det viktigt att personalen och skolledningen blir medvetna om sina egna föreställningar och värderingar kopplade till bl.a. etnicitet och klass. Personal och ledning spelar en viktig roll när det gäller att skapa och förändra inneslutning och uteslutning, normer samt förväntningar på både elever och föräldrar. Insatser från skolans sida måste vara förankrade i ett samspel mellan elev, föräldrar och lärare.

Samverkan handlar också om att skapa en förståelse för skolans roll och funktion. Frånvaron av en sådan gemensam förståelse ligger till grund för många missförstånd.⁴⁵ Det är viktigt att skolan ger de nyanlända familjerna en strukturerad och tydlig information på familjens språk. Information och kunskap om skolans verksamhet ger föräldrarna möjlighet att aktivt delta i barnets skolgång och skolintroduktion. Mycket tyder dock på att skolan många gånger inte ger sådan information, eller åtminstone inte på ett språk som familjen förstår.⁴⁶ Samtidigt är det viktigt att ett utvecklat samarbete inte bara handlar om utvecklad information, utan söker utveckla former för kommunikationen och dialog. Ensidig information från skolan och kommunen kan lätt uppfattas som att skolan inte tillmäter elevers och föräldrars erfarenheter och åsikter någon betydelse.

---

44) Se bl.a. Blob 2002.

45) Läs mer i bl.a. Skolintroduktion för nyanlända flykting- och invandrarbarn, Blob 2004.

46) Se bl.a. Med rätt att bli sedd – Introduktion av nyanlända flyktingbarn i Göteborg, 2001.

Ett genomtänkt och pedagogiskt sätt att arbeta med språkutveckling

Undervisning i modersmålet och svenska/svenska som andraspråk påverkar elevernas resultat i stort på ett positivt sätt. Modersmålsstöd påverkar positivt elevens identitetsutveckling, elevens kunskapsinhämtning och elevens möjlighet att utveckla flerspråkighet. Utbyggda möjligheter till modersmålsundervisning är därför en viktig insats inom området. Ökade möjligheter till ämnesundervisning på elevernas modersmål är också en mycket viktig insats för att förbättra elevernas lärande och resultat. Många elever skulle med stor sannolikhet snabbare kunna hämta in kunskaper i olika ämnen om de fick göra det på det språk som de behärskar bäst.

Vidare är det väsentligt att språkundervisningen organiseras så att modersmålet och andraspråket ges parallellt.⁴⁷ Den tyngst vägande faktorn för framgång i skolan är att eleverna kontinuerligt och långsiktigt får utveckla sitt tänkande och lärande på sitt modersmål, samtidigt som de får möjligheten att, i en medvetet planerad språkmiljö, utveckla andraspråket. För de flerspråkiga barnen i förskola och skolan är språk- och tankeutvecklingen alltid en dubbel process.⁴⁸ En parallell språkundervisning skulle möjliggöra en effektiv språkinläring i både modersmålet och andraspråket, men också snabbt bidra till att uppnå en språkkompetens som möjliggör en kunskapsutveckling i andra ämnen. I tidigare studier har påpekats att modersmålsstödet kraftigt borde kunna underlätta för de sent anlända eleverna att snabbare inhämta ämneskunskaper, vilket i sin tur på sikt borde kunna minska kostnaderna för skolintroduktionen.⁴⁹

Språkforskningen förespråkar olika varianter av integrerad undervisning, där elever med annat modersmål studerar tillsammans med elever som har svenska som modersmål, men med anpassade arbetssätt och stöd.⁵⁰ Det som utgör framgången handlar om att på ett medvetet sätt, och utifrån en utar-

47) Se bl.a. Cummins 1996, Thomas & Collier 1997, Axelsson m.fl. 2003, Holmen 2002, Parszyk.

48) Kartläggning av svenska som andraspråk, Myndigheten för skolutveckling, 2004.

49) Flera språk – fler möjligheter, Skolverket, 2002.

50) Thomas & Collier 1997.

betad pedagogik, blanda elever med språklig bakgrund i syfte att snabba på deras kunskapsutveckling och dessutom inkludera dem i den större gemenskapen av elever. Dock är det ovanligt att sent anlända elever sätts tillsammans med svenska elever, utifrån pedagogiska överväganden kring barnens lärande. Istället utgår organiseringen av dessa elever ofta utifrån den helt omvända pedagogiska principen, nämligen att separera dessa elever från elever med svenska som modersmål, åtminstone inledningsvis, för att möjliggöra en effektiv språkinläring. Är det rimligt att man organiserar sin språkundervisning utifrån helt andra principer än de som av forskningen konstaterats som effektiva arbetssätt? Är språk en *förutsättning för* relationer eller utvecklas språket *genom* relationer? Föregås integration nödvändigtvis av att alla elever från början kan tala samma språk och att integrationen därmed blir ett resultat av effektiv språkinläring?⁵¹

Ett aktivt och medvetet arbete med attityder och förhållningssätt

I grunden handlar mycket om våra attityder och förhållningssätt som påverkar valet av organisation och arbetssätt. Det handlar om att ha en helhetssyn på eleverna och på skoldagen. Man måste också se till hela familjesituationen. Frågan om attityder handlar om våra förväntningar på eleverna, att se eleverna som resurser, deras starka sidor och möta dem där de befinner sig, istället för att bara se deras brister och att skolan ska kompensera det som de inte har. Förväntningar handlar också om synsätt mellan professionella på de olika verksamheter som man bedriver. Arbetet med målgruppen verkar ibland ha låg status. Det har även modersmålet och modersmålslärarna.⁵² Ett arbete med att utveckla undervisningen för sent anlända elever och för flerspråkiga elever generellt måste ta sin utgångspunkt i att man reflekterar över sina egna värderingar och vad organisation och arbetssätt egentligen är ett uttryck för. Värdegrundsarbete och undervisningens utformning är därmed alltid nära kopplade till varandra.

---

51) Läs mer i bl.a. Kartläggning av svenska som andraspråk, Myndigheten för skolutveckling 2004, och Flera språk – fler möjligheter, Skolverket 2002.

52) Se bl.a. Flera språk – fler möjligheter, Skolverket 2002.

Hög kunskap och kompetens

En faktor som spelar stor roll för ett framgångsrikt arbete är kunnig, kompetent och engagerad personal. Modersmållärarna ses ofta som en ovärderlig resurs och kompetens på skolorna. Men det finns ett behov av att öka kunskapen och kompetensen och därmed medvetenheten hos all personal, skolledning, förvaltning och inte minst skolpolitiker som arbetar med och ansvarar för sent anlända elever. Det handlar om kunskap om såväl språk och språkutveckling som interkulturell förståelse. Fler lärare borde ha kunskap i svenska som andraspråk, kompetens om hur man arbetar med integrationsprocesser samt kunskap om hur man på bästa sätt organiserar sin verksamhet för de sent anlända eleverna.

Ett sätt att skaffa sig mer kunskap är att skapa möten för erfarenhetsutbytet mellan och inom skolor samt mellan och inom kommuner. Ett annat sätt att stödja personalen kan vara att ge stöd i form av t.ex. handledning, kompetensutveckling och tid för reflektion. Att arbeta med pedagogträffar, eller former av nätverk där personal kan lära av och få reflektera med varandra, är andra sätt.

Flexibla, tidiga och långsiktiga lösningar

Elevers lärande och utveckling måste ses som en långsiktig process. Arbetet med sent anlända elever måste präglas av långsiktighet. Ju längre tid eleverna gått i skolan, desto större är chanserna att de lyckas. De svårigheter som eleverna har i grundskolan att nå målen förstärks i gymnasieskolan. Språkforskningen visar dessutom att språkutvecklingen är som mest intensiv i de lägre åldrarna och att det är då som förutsättningar att grundlägga en aktiv tvåspråkighet är som störst. Att satsa på de tvåspråkiga barnens utveckling och lärande i förskolan innebär en satsning på både modersmål och svenska.⁵³

Det handlar om att sätta in så tidiga insatser som möjligt som möter elevernas skiftande behov, vilket i sin tur förutsätter att skolan har en stor flexibilitet.

---

53) Flera språk – fler möjligheter, Skolverket 2002.

Det är viktigt att det finns utrymme för många olika modeller och arbetssätt utifrån vilka behov som eleverna har. Det finns inte en modell som fungerar för alla. Scheman bör kunna individualiseras i högre utsträckning än vad som sker. Timantalet bör kunna variera för olika elever beroende på vilka behov de har. Organisatoriska lösningar bör vara flexibla och ständigt kunna omprövas och följa elevernas behov. För vissa elever kanske kollektiva lösningar är bra. Andra elever kräver mer enskilt stöd. För många elever är det viktigt att hålla undervisningsgrupperna små och att undervisningen blandar teori och praktik. Förberedelseklassen borde vara en av flera varianter som står till buds.

Flera vittnar också om att det behövs flexibla och andra ingångar i gymnasieskolan för de elever som inte blir färdiga i grundskolan.

Breda bedömningsinstrument

Det behövs breda bedömningsinstrument som förmår att fånga in mer än vad betygen gör, för att både öka elevernas motivation och för att kunna bedöma deras relativa kunskapsutveckling. För en del av de sent anlända eleverna är möjligheten att nå godkända betyg lika med noll. Att då som lärare försöka stimulera eleverna till framsteg som sedan skjuts i sank när betyg ska utdelas är svårt. Många skolor har försökt finna alternativ till betygen och exempel finns där man arbetar med olika former av intyg i år 9 för de elever som inte får fullständiga betyg, för att visa på vad eleverna ändå faktiskt kan.

Ett sätt att finna mer rättvisande bedömningsinstrument skulle kunna vara att utveckla tester och prov i olika ämnen som kan utföras på elevernas modersmål. Skolan och skolsystemet skulle därmed kunna utveckla sin kapacitet att omfatta alla och anpassa sig till eleverna, och inte bara tvärtom. På så sätt skulle skolan verkligen kunna bedöma elevernas kunskaper i de ämnen som proven gäller, och inte bara elevernas kunskaper, eller snarare bristande kunskaper, i svenska språket. Man borde också kunna bygga ut möjligheterna att genomföra prov med tolk.

Det är också väsentligt att utvärderingar och bedömningar inte enbart fokuserar den enskilde eleven, utan också ser till skolans struktur, organisation och arbetssätt.

Slutsatser – reflekterande frågeställningar

Utifrån ovanstående analys vill myndigheten avsluta med att ge ett antal frågeställningar att reflektera över när man lokalt organiserar sig och väljer arbetssätt.

- På vilka sätt kan pedagogiska överväganden om hur eleverna på bästa sätt lär och utvecklas ligga till grund för val av organisation och arbetssätt?
- Förberedelseklasser och IVIK är vanligt förekommande som organisatoriska lösningar. Vilka andra alternativ kan behöva utvecklas och prövas?
- Vilket pedagogiskt stöd behövs för att fler elever ska kunna integreras direkt i ordinarie klass?
- På vilka sätt kan tidig kartläggning av elevernas behov och förkunskaper styra organisationen av undervisningen?
- Hur kan de individuella utvecklingsplanerna (grundskolan) och studieplanerna (gymnasieskolan) bli bra redskap för individuell planering?
- Finns kommunala mål och riktlinjer för arbetet med de sent anlända eleverna och i vilken utsträckning följs dessa upp och utvärderas kontinuerligt?
- Kan en ökad samverkan mellan de lokala myndigheterna förbättra de sent anlända elevernas introduktion i skola och samhälle? Kan ansvarsfördelningen mellan de olika myndigheterna bli tydligare?
- Hur kan skolan skapa en god samverkan med de sent anländas elevernas föräldrar?
- Hur kan modersmålundervisningen utvecklas när det gäller organisation och tillgång?

- Hur kan studiehandledning och ämnesundervisning på modersmålet bli ett effektivt redskap i elevernas kunskapsutveckling?
- Hur kan modersmåslärarnas roll stärkas och hur kan deras kunskaper och erfarenheter användas som en resurs i hela skolans utvecklingsarbete?
- Hur kan värdegrundsarbetet kopplas till val av organisation och arbetssätt?
- Hur kan de sent anlända eleverna integreras på ett bra sätt med elever med svenska som modersmål; i språkundervisningen och i skolan som helhet?
- Vilken kompetensutveckling behövs för att språkutveckling, mångkulturalitet och svenska som andraspråk ska bli en angelägenhet för alla lärare på skolan?
- På vilka andra sätt än genom betyg kan eleverna ges tydlig återkoppling på sitt lärande och sin utveckling?
- Hur kan kunskapstester utformas så att de verkligen mäter elevernas kunskaper i det aktuella ämnet och inte deras brister i svenskkunskaper?

Referenslitteratur

- Blob, M. (2002); *Krokbäcksskolans studieverkstad*, Malmö stad
- Göteborgs stad (2001); *Med rätt att bli sedd – Introduktion av nyanlända flyktningbarn*, Introduktionsenheten, Göteborg
- Göteborgs universitet, Värdegrunden (2003); *Kränkningar i skolan*
- Integrationsverket (2004); *Nationell samsyn kring hälsa och den första tiden i Sverige*
- Integrationsverket (2003); *Ensamkommande barn – organisation och samverkan kring arbetet med introduktion*, rapport 2003:01, Integrationsverket
- Integrationsverket (2003); *Rapport Integration 2002*, Norrköping, Integrationsverket
- Integrationsverket (2004); *Rapport Integration 2003*, Norrköping, Integrationsverket
- Integrationsverket (2004); *Integration – Var god dröj – utvärdering av kommunernas introduktionsverksamhet*, Norrköping, Integrationsverket
- Integrationsverket (2004); *Rapport Integration 2003, bilaga – Skolintroduktionen för nyanlända flyktning- och invandrarbarn*, Mathias Blob, Norrköping
- Integrationsverket (2001); *Trygghetens gränser. Kvotflyktingars mottagande i Sverige*, Linköpings Tryckeri AB, Integrationsverket
- Integrationsverket (2003); *Utveckling av introduktionen för nyanlända invandrare år 2002*, rapport 2003:02, Integrationsverket
- Ladberg, Gunilla (2000); *Skolans språk och barnets*, Studentlitteratur, Lund
- Migrationsverkets och Socialstyrelsen (2002); *Förbättringar i mottagandet av barn från annat land som kommer till Sverige utan medföljande legal vårdnadshavare (s.k. ensamkommande barn)*

- Myndigheten för skolutveckling (2004); *Kartläggning av svenska som andraspråk*, Dnr 2003:757
- Näringsdepartementet, proposition 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – Från invandrapolitik till integrationspolitik*.
- Parszyk, I. (1999); *En skola för andra*, HLS Förlag, Stockholm
- Parszyk, I. (2002); *Yalla – det är bråttom*, Studentlitteratur, Lund
- Skolverket (1997); *Asylsökande elever i grundskolan – Skolverkets lägesrapport*, Stockholm, Skolverket
- Skolverket (2002); *Flera språk – fler möjligheter. Utveckling av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen*, rapport nr 228
- Skolverket (2001); *Gemensamt ansvar – Skolverkets arbete med frågor kring undervisningen för elever med invandrarbakgrund*, rapport nr 194, Stockholm
- Skolverket, Tallberg, I. (2003); *Likvärdighet i en skola för alla*, Stockholm
- Skolverket (2004); *Elever med utländsk bakgrund*, Stockholm
- Skolverket (2004); Nationella utvärderingen av grundskolan 2003, Stockholm 2004
- Skolverket (2001); *Överenskommelse om utvecklingen av introduktionen av flyktingar och invandrare*, Skolverket, Stockholm
- Skolverket (2002); *Relationer i skolan*
- Socialdepartementet (2004), Ds. 2004:41, *Ekonomiskt utsatta barn*
- Socialstyrelsen (2000); *Psykisk hälsa hos flykting- och invandrarbarn*, Stockholm, Socialstyrelsen
- Utbildningsdepartementet (1998), Ds. 1998:27, *PRIV – en ny väg till ett nationellt program*
- Utbildningsdepartementet (2003), SOU 2003:77, *Vidare vägar och vägen vidare* ("sfi-utredningen")

Utbildningsdepartementet (2000), Ds. 2000:26, *Förskola, skola och skolbarnsomsorg för asylsökande barn*

Utbildningsdepartementet (2004), SOU 2002:120, Gymnasiekommitténs betänkande om en ny struktur för gymnasieskolan

Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad (2001); *En överblick över verksamheten i Stockholms förberedelseklasser vårterminen 2001*

Bilaga 1

Lärande exempel

I denna bilaga presenteras ett urval av lärande exempel som myndigheten identifierat under arbetets gång, som på olika sätt har en organisation eller ett arbetssätt som kan vara intressant för fler att ta del av.

”Välkomsten” i Gunnared, Göteborg

På introduktionseenheten för flyktingbarn i Gunnared (IFB), Göteborg, finns tre introduktionssamordnare som fungerar som en resurs för hela kommunen. Enhetens uppdrag är att utveckla metoder för mottagning och introduktion för nyanlända flyktingbarn och ungdomar. Enheten har på uppdrag av stadsdelen Gunnared skapat en modell för mottagning och introduktion i skolan för nyanlända barn och ungdomar. Den skraddarsydda modellen i Gunnared för skolinstruktionen består av två etapper:

1. Samlat mottagande inför skolplacering, kallad ”Välkomsten”, som omfattar ca åtta veckors introduktionsperiod.
2. Introduktion i skolan som startar när Välkomsten slutar. Denna introduktion varar i upp till två år.

Välkomsten är en gemensam introduktionsverksamhet för både barn och föräldrar. Föräldrarna och barnen är tillsammans hela tiden. Föräldrarna har obligatorisk närvaro. Introduktionen anpassas efter föräldrarna och barnen. Modellen är flexibel och omfattar alla nyanlända barn; asylsökande, flyktingbarn och andra invandrarbarn. Idag omfattar modellen enbart barn i grundskoleålder.

På Välkomsten gör man en allsidig och mångfacetterad kartläggning av barnet, bl.a. utifrån aspekter om hälsa, utbildning och fritidsintressen. En mall har tagits fram för kartläggning av barnets och familjens livssituation.

Kartläggningen omfattar idag runt 230 frågor. Det är viktigt att lära känna barnet som skolan ska bedriva undervisning för, så att skolan kan anpassa sig efter barnet. Det är viktigt att det är barnets villkor, och inte skolans, som får styra. Det är särskilt viktigt att kartlägga barnets fysiska och psykiska hälsa eftersom många av barnen lever under hård stress. Eleven får under mottagningstiden bl.a. hjälp med att bearbeta sina upplevelser och åtgärder vidtas för att komma till rätta med fysiska och psykiska problem. Dessutom ingår i Välkomsten också begränsad undervisning i syfte att utveckla ett basordsförråd hos barn och föräldrar.

På Välkomsten arbetar två pedagoger. Den ena har förskolläraryr utbildning, den andra är socialpedagog. En tredje person är inkopplad som verksamhetsutvecklare och pedagogisk handledare för personalen. Personalen har en psykolog som handledare och för konsultation. Dessutom finns en dramapedagog som kommer en förmiddag i veckan. Välkomsten har också kontakt med andra aktörer, t.ex. skolhälsovård och kulturföreningar.

Efter mottagningen på "Välkomsten" ska skolinstruktionen ta vid. Vid skolplacering är en viktig princip att försöka samla elever med samma modersmål på samma skola. På så sätt kan eleverna erbjudas ämnesundervisning på sitt modersmål.

"Välkomsten" förmedlar genom en rapport för varje barn all kunskap om barnet till skolan. I samarbete mellan berörd skolpersonal, föräldrarna och barnet och mot bakgrund av rapporten utarbetas den introduktionsplan som skolan ska upprätta för varje barn. Alla elever som är mellan 6-9 år placeras ut i ordinarie klasser, utifrån bedömningen att det viktigaste för så små barn är det sociala sammanhanget. Äldre barn, 10-15 år, placeras i förberedelseklasser. Utifrån kartläggningen placeras eleverna i olika kategorier av förberedelseklass: 1) Grund: för dem som har ofullständig eller ingen skolgång och behöver alfabetisering, 2) Komplettering: för dem som behöver vidareutveckla sina kunskaper men är läs- och skrivkunniga, och 3) Fortsättning: för dem som haft en regelbunden skolgång innan, men som behöver svenska språket.

Direktintegrering i Rinkeby

I Rinkeby delar tre rektorer på rollen som Barn- och ungdomschef. I Rinkeby finns fem skolor och tre rektorer. 98 procent av eleverna har annat modersmål än svenska. Modersmållärare är lokalt anställda⁵⁴ och dessa är viktiga i kontakten med de nyanlända barnen och deras föräldrar.

I Rinkeby finns en stor omsättning av elever, dvs. elever som mitt under terminerna väljer att byta till annan kommunal skola i innerstaden eller börjar på fristående skolor. Många av dessa elever kommer dessutom tillbaka under pågående skolår, då de upptäcker att alternativen inte var så bra som de hade trott. En verksamhet som präglas av så oklara förutsättningar är svår att organisera.

Den fråga som man brottats med är huruvida man ska integrera eller segregera nyanlända och sent anlända elever i undervisningen. På Bredbyskolan har man inte förberedelseklasser utan har valt att integrera eleverna direkt i ordinarie klasser. När barnen börjar på skolan har man ett inledande samtal. Därefter placeras barnen i ordinarie klass och årskurs efter ålder.

Arbetslagen i skolan är organiserade efter årskurs för att möjliggöra att eleverna delas in i grupper efter individuella behov. Totalt ges ett stort antal timmar undervisning. Dock finns stor flexibilitet i timantalet för varje elev. Till exempel är tid för läsläsning obligatoriskt för många elever, men inte för andra. Eleverna ges efter behov extra stöd i modersmålet, i svenska som andraspråk, i studieteknik och studievägledning. Stödet ges alltid inom ramen för arbetslaget. Om det finns många elever med liknande behov upprättas särskilda grupper dit eleverna går för att få det extra stödet. Annars ges extra stöd inom ramen för den ordinarie klassen. Arbetslaget har byggts upp på ett sätt som ska möjliggöra att ge stöd till barnen som arbetslaget ansvarar för. Detta har lett till att det är en stor volym på studievägledningen och på elevhälsan, för att öka elevernas välbefinnande.

För varje elev upprättas realistiska mål i ett åtgärdsprogram. Stöd ges till eleverna att nå målen etappvis. Man arbetar således efter en form av förkunskapsmodell som i princip innebär att eleverna inte per automatik flyttas upp till en högre årskurs p.g.a. deras ålder, utan istället går vidare utifrån vad de lärt sig.

---

54) Flertalet modersmållärare i Stockholm är annars centralt anställda.

På Bredbyskolan anser man att integreringen i ordinarie klasser är en bra väg att gå, för att barnen, tillsammans med jämnåriga, ska få ett bra socialt sammanhang och för att inte ytterligare segregera eleverna. I klasserna får dessa elever dessutom positiva förväntningar på sig och vad de kan klara av. Sättet att organisera sig och skolans förväntningar på eleverna får effekter även på föräldrarnas attityd till skolan. De tycker att skolan är viktig och förmedlar denna inställning till sina barn.

En nackdel med att integrera nyanlända barn i ordinarie klasser är att det ger ryckighet i organisationen. Och man kan också fråga sig hur andra elever påverkas eller störs när de ständigt får tolka och hjälpa till.

Det behov av extra stöd som de nyanlända behöver, och däribland sent anlända, drar mycket resurser och tid. Det är särskilt viktigt att sådant stöd ges i början av skolgången. Extra år för eleven tidigt i grundskolan ger goda resultat. Dock är det tveksamt om ett extra år efter år 9 är en bra idé. På Bredbyskolan har man erfarenheter som visar att vissa elever kan uppleva detta t.o.m. som en kränkning.

IV/PRIVIK i Stockholm

IV ligger inom ramen för gymnasieförvaltningens ansvar i Stockholms stad. Eleverna placeras på olika studievägar utifrån förkunskaper och skolhistoria (i Sverige eller i sitt hemland). Det finns fyra huvudsakliga studievägar för nyanlända och sent anlända elever:

- IVIK
- PRIVIK
- IV utan engelska (dvs. för dem som behöver läsa engelska)
- Integrerat

Stockholms stad har år 2000 fattat beslut om garanterad undervisningstid för det individuella programmet. Förutom detta finns en ramtimplan för IVIK. IVIK-klasserna nivåanpassas utifrån elevernas förkunskaperna, som man identifierar genom olika former av tester.

IVIK finns på åtta gymnasieskolor i Stockholm. Skolorna som har IVIK har en pott med pengar som de kan använda sig av för att beställa studievägledning på modersmål. Elevgruppen på IVIK är ytterst heterogen, inte minst kunskapsmässigt, vilket gör att två särskilda svårigheter kan identifieras; dels att finna en organisation i gymnasieskolan för elever som kommer sent och som helt saknar skolbakgrund, dels att finna en organisation för de elever som när de kommer nästan är färdiga med gymnasieskolan.

De flesta av eleverna på IVIK (59%) studerar mer än ett år på IVIK. 26 procent av eleverna går efter IVIK till PRIVIK. PRIVIK är en studieväg där eleverna kan läsa kärnämnen från grundskolan parallellt med karaktärsämnen från ett nationellt program. PRIVIK finns för de flesta nationella program. Totalt går 90 elever på denna studieväg. 76 procent av dessa går vidare till ett nationellt program.

IV utan engelska är en studieväg som riktar sig till de elever som har godkända betyg i matematik och svenska samt bra betyg i övrigt, men som saknar grundskoleengelskan.

Studievägen Integrerat vänder sig till elever som har goda kunskaper inom NV-området men som saknar behörighet. Dessa elever ges, integrerat i NV-klasser, vanlig undervisning och extra stöd i de ämnen som de behöver.

Det finns slutligen studievägen IVIK särskilda behov som vänder sig till elever som just har väldigt särskilda och stora behov av stöd.

IVIK-slussen

I Stockholm finns en s.k. IVIK-sluss. Till Slussen kommer allt fler nyanlända totalt, främst gäller detta anhöriginvandring. Trenden är att antalet asylsökande minskar. De största språkgrupperna är somaliska och arabiska.

Verksamheten startade år 2000 och omfattar alla nyanlända som är asylsökande mellan 16-18 år samt övriga invandrar- och flyktingelever 16-20 år. Elever placeras här allt eftersom de kommer varje vecka.

Organisationen medger möjlighet att individualisera undervisningen. Eleverna testas i svenska och matematik. Eleverna placeras utifrån sina förkunskaper i olika grupper:

- Analfabeter som saknar skolbakgrund (går ca 2 år i Slussen)
- Elever med mycket kort skolbakgrund och långsam progression (går max 2 år på Slussen)
- Elever med kort skolbakgrund men med snabb progression (går 1 år på Slussen)
- Elever med längre skolbakgrund (går 1 år på Slussen).

Undervisningen består till stor del av svenska som andraspråk. Förutom svenska är matematik obligatoriskt. Ämnena (på grundskolenivå) ges som delkurser. Antalet delkurser som varje elev får är beroende på deras skolbakgrund. Varje delkurs har en egen beskrivning och mål. Utöver dessa ämnen får eleverna göra ett individuellt val. Modersmål erbjuds inte. Det erbjuds totalt ca 70 olika kurser under ett år.

På Slussen finns låg-, mellan och högstadielärare. Ett krav är att personalen har 40-80 poäng i svenska som andraspråk. Alla elever har en egen mentor. Eleverna kan också under sin tid på Slussen byta grupp, beroende på hur det går för dem. Verksamheten är och måste vara flexibel. Bl.a. görs nya scheman var 5:e vecka.

IVIK-slussen har utvärderats av eleverna. Utvärderingen ger studievägen goda betyg. Hela 85 procent av eleverna är närvarande. Eleverna vill till skolan eftersom skolan för många blir en bas. För att kunna organisera ett arbete med IVIK-Slussen bedöms att det krävs ett elevunderlag som uppgår till åtminstone ett 100-tal elever.

Kommunal samverkan i Malmö

I Malmö fungerar samverkan bra mellan Migrationsverket, Invandrarservice och skolan. Samverkan är en viktig framgångsfaktor för att arbetet kring mottagande av barn och unga ska fungera. I Malmö finns en gemensam kommunal policy med riktlinjer för undervisningen i förberedelseklasser och för undervisningen i svenska som andraspråk.

Under hela 2004 beräknas runt 26 000 personer söka asyl i Sverige. Runt 90 procent av dessa kommer att få avvisningsbeslut. De flesta överklagar

utvisningsbesluten till Utlänningsnämnden. Nämnden ändrar i realiteten mycket få beslut. I Malmö söker runt 1700 personer asyl idag. 300 av dessa är barn och unga mellan 0-18 år. Tre stadsdelar tar emot de flesta asylsökande: Rosengård (runt 650 personer), Fosie stadsdel (runt 500 personer) och Södra innerstadens stadsdel (runt 200).

Initialt tar Migrationsverket emot de asylsökande familjerna. Verket har en särskilt barnhandläggare som arbetar för att få in barnperspektivet i hanteringen av ärenden. Arbetet har under senare år förändrats. Man har inte längre en mottagning där information endast lämnas. Särskild tid avsätts nu för att samtala om och med barnen. Man berättar om skolan, barns rättigheter etc. Barnperspektivet har stärkts också när man talar om familjerelaterade frågor i övrigt, t.ex. boende. Inte minst för barnen är det viktigt att försöka fokusera på att göra det bästa som går i nuläget, eftersom den för många överskuggande frågan är om de ska få stanna eller inte. Väntan på beslut bryter lätt ner föräldrarollen. Migrationsverket försöker stärka föräldrarna i att ha strategier för barnen. Vad tänker föräldrarna göra, säga till sina barn om det blir ett utvisningsbeslut? Det handlar också om att synliggöra de destruktiva konsekvenser som det innebär för ett barn att gömma sig för att undgå eventuell utvisning.

All information som Migrationsverket får om de nyanlända skickas direkt till den kommunala samordnaren som redan från början kan förbereda inför skolplacering och skolgång.

De som får uppehållstillstånd kommer till Malmös Invandrarservice. De barn som kommer som redan är placerade i en skola är barn som tidigare varit asylsökande. Dessa är dock en liten del av de barn som Invandrarservice kommer i kontakt med. Vid ett nybesök på Invandrarservice gör man en kartläggning kring individernas bakgrund, utbildning, arbetsliv etc. Man kartlägger också om det finns behov av stöd inom ramen för t.ex. BUP, vårdcentralen och Röda Korset. En första introduktionsplan upprättas. Anmälan görs till svenskundervisning för vuxna, barnomsorg och skola. Invandrarservice anordnar också ca 10 mottagningskurser per år med information om bl.a. skolsystemet.

Invandrarservice har ett ansvar under två månader. Sedan slussas ansvaret över till respektive stadsdels introduktionsenhet. I Malmö finns ett principbeslut om att alla stadsdelar ska ta emot nyanlända. Det är också ett av skälen till att det i Malmö finns förberedelseklasser i alla stadsdelar.

De kommunala riktlinjerna som finns framtagna för förberedelseklasserna anger bl.a.

- storleken på undervisningsgrupperna (6-10 elever),
- vilka kompetenser som ska finnas tillgängliga för förberedelseklasserna,
- organisationsfrågor i övrigt,
- rutiner som gäller vid inskrivning, samt
- kommentarer till timplanen.

Riktlinjerna gäller också för undervisningens innehåll och rör bl.a. frågor om

- språkutveckling (läsa, skriva, tala, lyssna m.m.),
- övrig ämnesundervisning (bild, musik, idrott, slöjd, matematik, SO, NO, engelska),
- studiehandledning på modersmålet,
- inkludering i vanlig klass, samt
- betyg.

I Malmö finns en kommunal samordningsfunktion. Malmös kommunala samordnare menar att man haft mycket stor nytta av de kommunala riktlinjerna. Samordningsfunktionen är unik i Sverige. En förutsättning för denna tjänst är att det finns ett kommunalt beslut om samordning. Den kommunala samordnaren skriver in alla nyanlända utländska barn 6-20 år i Malmö. De unga som är mellan 16-20 år placeras på IVIK. 2004 hade 56 procent av alla barn i ålder 6 - 16 år i Malmö utländsk bakgrund. Samordnaren tar också bl.a. reda på barnets tidigare skolgång, i Sverige eller i barnets hemland, samt barnets vistelsetid i Sverige. Alla nyanlända barn läkarundersöks.

Samordnaren bedömer barnets språkkunskaper i svenska, men gör inga vidare tester angående barnets kunskaper i andra ämnen. Detta ansvarar varje skola för. Samordnaren tar kontakt med skolan för att skriva in barnen. Oftast placeras barnen i skolor efter närhetsprincipen. De flesta barnen pla-

ceras i kommunala skolor. Dock finns en svag trend att främst arabisktalande barn börjar i fristående skolor.

De förberedelseklasser som finns är oftast väldigt heterogena utifrån t.ex. läs- och skrivförmåga, ålder, skolhistoria, nationalitet, religion, språk, upplevelser, kunskaper i svenska språket samt studievana. Två förberedelseklasser finns vanligtvis i varje skola för att ge möjlighet till nivågruppering. Förberedelseklasserna omfattar alla år i grundskolan.

Förberedelseklasser i Umeå

I Umeå har ansvaret för skolintroduktionen för nyanlända och sent anlända elever förlagts till rektorn för Hedlundaskolan. Hedlundaskolan ligger i centrum av Umeå. Förberedelseklasserna finns integrerade i den övriga skolan. Så gör också en förberedelseförskola för flyktingbarn och asylsökande barn. Förberedelseförskolan drivs med enbart statliga medel.

Vid mottagning har man inskrivningssamtal med familjen, som vid behov genomförs med hjälp av tolk. Vid samtalet medverkar den blivande ansvariga läraren, en flyktinghandläggare, en skolsköterska, en psykolog samt rektor. Vid inskrivningssamtalet diskuteras bl.a. följande:

- Vad är skolan och hur fungerar den?
- Vilka elever finns i den aktuella klassen som eleven ska gå i?
- Elevens tidigare skolhistoria samt vilka ämnen som eleven är intresserad av.
- Vilka skolämnen som erbjuds; svenska som andraspråk, matematik, idrott, slöjd, bild, musik, engelska (nybörjar- och påbyggnadsengelska).
För dessa elever är det främst svenska som andraspråk det handlar om.
- Svenskans betydelse parallellt med att föräldrarna talar modersmålet hemma med sina barn.
- Information från skolsköterskan om olika undersökningar.

Förberedelseklasser har funnits i runt 20 år. Först var klasserna utspridda på olika skolor i kommunen, men sedan början av 1990-talet har alla nyanlända elever, och därmed förberedelseklasserna, samlats på Hedlundaskolan. De flesta nyanlända barnen åker buss till skolan.

Förberedelseklasser finns för alla år i grundskolan och är uppdelade i år 1-3, år 4-6 och år 7-9. I förberedelseklasserna går alla kategorier av invandrarbarn, alltså inte bara flyktingar och asylsökande. Barnen som kommer till skolan kommer via flykting- och invandrarenheten i Umeå, Migrationsverket eller Socialtjänsten. Anknätningsfall omfattas inte av introduktionen, utan slussas ut via respektive socialdistrikt.

Barnen placeras i förberedelseklass efter ålder. Det finns två förberedelseklasser per "stadium". I de senare åren utgörs klasserna av en nybörjarklass och en fortsättningsklass. Respektive klass omfattar 10 elever och varje klass har var sin klasslärare. Totalt har förberedelseklasserna 15 anställda på totalt cirka 70 barn. Mellan förberedelseklasserna och skolans "ordinarie klasser" finns ett nära samarbete t.ex. i form av olika projekt och genom idrottsföreningen.

De kompetenser som finns representerade i klasserna är följande; speciallärare, svenska som andraspråkslärare, fritidsledare, psykologer, resurslärare och modersmålslärare. Modersmålslärarna ger också studiehandledning på modersmålet.

På Hedlundaskolan finns något man kallar ALMA, som är en variant av elevvårdskonferensen, men utan föräldrar. De som samlas är lärare, skolsköterskan, psykologen och rektorn. Kommunens invandrar- och flyktingenhet finns också representerad för att följa upp elevernas introduktion. ALMA träffas varje vecka. Man tar upp enskilda elevers behov och upprättar individuella handlingsplaner utifrån en helhetssyn på eleverna. Beslut fattas också ibland om att genomföra en "riktig" elevvårdskonferens.

Elever stannar olika lång tid i förberedelseklass beroende på när de kan läsa, skriva och förstå svenska. Dock stannar de flesta minst ett läsår. De elever som är sent anlända utan skolhistoria stannar längst. Om eleven gått hela sin högstadietid i förberedelseklass, går eleven vidare till IVIK där eleverna testas i sina kunskaper.

När en elev går över från förberedelseklass till ordinarie klass skrivs ett särskilt överlämningsdokument. Detta dokument har man arbetat fram inom ramen för ett särskilt projekt – Det multikulturella klassrummet. Överlämningen består av olika steg:

- Förberedelser och diskussioner om eleven är redo (se ALMA ovan)
- Överlämnandesamtal mellan lämnande och mottagande skola
- Välkomstsamtal på mottagande skola

Ansvarig klasslärare tar kontakt med den lärare som ska ansvara för eleven på mottagande skola. Vid överlämnandesamtal diskuteras och informeras om elevens pedagogiska, kognitiva och sociala situation. Både den lämnande och mottagande skolan är med. Efter detta samtal tar mottagande skola över och introducerar eleven bl.a. genom ett välkomstsamtal, för vilket det finns en utarbetad "lathund".

Det är viktigt att rutinerna är klara när övergången ska ske samt att det finns en tidig kommunikation mellan lämnande och mottagande lärare. Många elever kan efter beslut om övergång, successivt öka sitt deltagande på vissa lektioner. Vid övergång till ordinarie klass är det rätt vanligt att man "sätter ner" elever en årskurs för att de verkligen ska klara sig.

Modellen i Umeå upplevs ha fungerat väldigt bra och är ett resultat av en lång process. Ett problem är dock hur man lyckas rigga en individuellt anpassad undervisning för den mycket heterogena elevgrupp som finns i samma klass.

"Slussen" i Eskilstuna

Sedan något år tillbaka prövar Eskilstuna en ny modell för att ta emot nyanlända ungdomar, den s.k. Slussen. Bakgrunden är IVIK-elevernas behov av en snabbare väg ut på arbetsmarknaden, vilket kräver samordning av kommunens resurser för att utöver gymnasieutbildning också kunna erbjuda mer yrkesinriktad praktik, utbildning och jobb.

Projektet "Slussen" anordnas under en treårsperiod av Eskilstunas barn- och utbildningsnämnd tillsammans med arbetsmarknads- och integrationsnämnden. Slussen bemannas med studievägledare, lärare i svenska som andraspråk, lärare i modersmål, flerspråkiga ämneslärare bl.a. i matematik samt skolsköterska/kurator och en skolledartjänst på deltid.

Projektet vänder sig till nyanlända ungdomar 16-19 år samt andra ungdomar med kort utbildningsbakgrund, som är analfabeter eller annat som försvårar för dem att tillgodogöra sig gymnasieutbildningen. Ungdomar kan

således komma till Slussen direkt vid sin ankomst till Sverige eller som inflyttad från en annan kommun, alternativt komma från grundskolan. På Slussen kartläggs ungdomarnas skol- och yrkeserfarenhet, språkkunskaper och deras önskemål inför framtiden. Slussen erbjuder också undervisning för eleverna efter en uppsatt timplan. Inom ramen för timplanen erbjuds undervisning i bl.a. svenska som andraspråk, matematik, NO, SO, data, hälsa och samlevnad, idrott samt modersmål. Dessutom ges möjlighet till studiebesök och att prova på teoretiska och mer praktiska varianter av IVIK.

Därefter ska projektet i samarbete med elever och föräldrar ge vägledning och praktisk hjälp att hitta en realistisk väg mot målet – ett eget arbete och försörjning.

Förberedelseklasser i Rosengårdsskolan

Ett genomtänkt och intressant arbete genomförs på Rosengårdsskolan i Malmö. Här har man haft förberedelseklasser sedan 1972. Under kriget i forna Jugoslavien hade man 13 förberedelseklasser. Nu har man 40 elever i förberedelseklass. En förberedelseklass finns för år 1-5 (11 elever) och tre klasser finns för år 6-9 (30 elever). Dessa olika klasser är nivåindelade. En klass är för de elever som behöver alfabetisering.

Max 10 procent av skolans elever har beslutats få gå i skolans förberedelseklasser. Skolan upplever också att detta antal är vad man maximalt klarar av för att få utslussningen till ordinarie klass att fungera. Resten av de elever som skulle behöva denna form av verksamhet får plats på andra skolor i andra stadsdelar. Eleverna placeras i det kösystem som finns i Malmö.

Alla elever i förberedelseklass har en klasstillhörighet (ordinarie klass) redan vid inskrivningen. Efter hand går eleven in i fler och fler ämnen i ordinarie klass för att till slut helt gå över. Det innebär också att eleverna i ordinarie klass kan hjälpa till att förklara.

En princip som skolan har är att ha så få språkgrupper i klasserna som möjligt. Man vill nyttja modersmåslärarna maximalt. Olika språkgrupper organiseras i olika arbetslag, vilket därmed innebär att modersmåslärarna inte behöver samarbeta med alltför många andra. Detta sätt att organisera

sin verksamhet har inneburit att eleverna snabbare kan slussas vidare. Detta är också praktiskt möjligt eftersom skolan har mest arabisktalande elever.

På skolan ges studiehundledning på modersmålet av de totalt 14 modersmåls lärarna som finns anställda (på 900 elever). Modersmåls lärarna är en oerhört viktig resurs på skolan och man skulle vilja anställa ännu fler. Varje ämneslärare deltar 40 minuter i veckan i förberedelseklasserna, dels för att få kontakt med eleverna och bidra med sin kunskap, dels för att få integrerad kompetensutveckling.

Vid sidan av eller mitt i?

Arbetet med sent anlända elever i skolan behöver uppmärksammas i högre utsträckning än vad som skett, både på nationell och lokal nivå. Kunskap om vilken undervisning eleverna får, hur den organiseras och vilka arbetssätt som tillämpas behöver spridas. Myndigheten för skolutveckling har därför under 2004 genomfört en kartläggning av såväl de sent anlända elevernas resultat som kommuners och skolors arbetssätt och organisation. Ett trettiotal kommuner i hela landet har bidragit med sina erfarenheter. Mycket av den kunskap och de lärdomar som dessa kommuner delat med sig av ligger till grund för de slutsatser som presenteras i materialet. Förhoppningen är att dessa erfarenheter ska kunna vara användbara för andra när de planerar utformningen av sitt arbete.

Det här stödmaterialet analyserar vad som utmärker god kvalitet för verksamheten och sammanfattar ett antal framgångsfaktorer i arbetet med sent anlända elever. Syftet med boken är att den ska utgöra ett stöd för lärare och rektorer i grund- och gymnasieskolan samt för tjänstemän och politiker i kommuner, i arbetet med att utveckla och förbättra kvaliteten på undervisningen och att hitta nya sätt att organisera sin verksamhet på.

MYNDIGHETEN FÖR
SKOLUTVECKLING